

Raija Gould

Työelämä takanapäin?

Tutkimus ikääntyneiden työntekijöiden
työssä pysymisestä vuosina 1990-1993

ELÄKETURVAKESKUS
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

Tutkimuksia 1994:3

Raija Gould

Työelämä takanapäin?

Tutkimus ikääntyneiden työntekijöiden
työssä pysymisestä vuosina 1990-1993

 ELÄKETURVAKESKUS
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

Tutkimuksia 1994:3

ISBN 952-9639-25-2
ISSN 1236-3049

PAINATUSKESKUS OY, PASILAN PIKAPAINO
HELSINKI 1994

Alkusanat

Tämä tutkimusraportti on osa Eläketurvakeskuksen varhaiseläketutkimusten sarjaa. Sarjan tutkimuksilla on haluttu selvittää varhaisen eläkeläistymisen syitä, eläkkeellä olemisen sisältöä sekä eläkkeelle siirtymisen vaihtoehtoja.

Sarjassa on aiemmin julkaistu kolme raporttia:

Gould, Takala, Lundqvist: Työ vai eläke. ETK:n tutkimuksia 1991:1.

Forss, Tuominen: Nuorena eläkkeelle. ETK:n tutkimuksia 1991:2.

Gould, Takala, Lundqvist: Varhaiseläkkeelle hakeutuminen ja sen vaihtoehdot. ETK:n tutkimuksia 1992:1.

Tämän tutkimuksen otannan ja rekisteritietojen poiminnan on suorittanut erityistutkija Bo Lundqvist. Hän on myös yhdessä raportin kirjoittajan kanssa osallistunut tutkimuksen sisällön suunnitteluun. Aineiston keräämiseen ja tietojen tallentamiseen liittyneistä monista työvaiheista on huolehtinut osastosihteeri Hanna Åkesson.

Sisällys

Taulukkoluetelo	5
Kuvaluettelo	5
1. Johdanto	7
2. Tutkimusaineisto	10
3. Tilanne vuonna 1993	13
Sukupuoli	14
Ikä	15
Siviilisääty	15
Ammatti	18
4. Eläkkeelle siirtyminen	21
Eläkesuuntautuneisuus	21
Terveystila	23
Työn piirteet	24
Tulot	25
Eläkkeen hakemisen harkitseminen	26
5. Työssä jatkaminen	31
Mikä saisi eläkkeelle haluavat pysymään työssä	32
Työn jatkamiseen motivoituneet	34
6. Työssä jatkavien, työttömien ja eläkeläisten vertailua	39
Terveys ja työkyky	40
Taloudellinen tilanne	44
Mieliala	46
Suhtautuminen varhaiseläkejärjestelmään	47
7. Yhteenveto	51
Kirjallisuus	54

Taulukkoluetelo

1. Otoksen ja saatujen vastausten vertailu	12
2. Tilanne vuonna 1993 sukupuolen mukaan	14
3. Tilanne vuonna 1993 ikäryhmittäin	15
4. Tilanne vuonna 1993 siviilisäädyn mukaan	16
5. Tilanne vuonna 1993 ammatin mukaan	19
6. Tilanne vuonna 1993 aikaisemman työsuuntautuneisuuden tai eläkesuuntautuneisuuden mukaan	22
7. Tilanne vuonna 1993 vuoden 1990 nettotulojen mukaan	25
8. Ei-eläkkeellä olevien eläkeaikomukset	26
9. Tärkein eläkkeelle haluamisen syy	29
10. Työssä olevien näkemyksiä työpaikastaan	36
11. Terveystilan kohentaminen kevään 1990 jälkeen	43
12. Keskimääräiset nettotulot kuukaudessa	45

Kuvaluettelo

1. Tutkimusaineisto	11
2. Työssäolo, työttömyys ja eläkkeelläolo kyselyajankohtina	13
3. Tilanne vuonna 1993 aikaisemman terveystilan mukaan	24
4. Eläkehalun syyt	28
5. Mikä saisi eläkkeelle haluavat jatkamaan työssä tai pyrkimään työhön eläkkeelle siirtymisen sijasta	33
6. Työssä jatkavien työn piirteitä	35
7. Vuonna 1990 työssä olleiden 50-62-vuotiaiden tilanne vuonna 1993	39
8. Eläkkeellä olevien, työssä jatkavien ja työttömien oma arvio työkyvystä	41
9. Vuonna 1993 eläkkeellä olevien, työssä jatkavien ja työttömien oma arvio terveydentilasta vuosina 1990 ja 1993	42
10. Mielialan muuttuminen vuoden 1990 jälkeen	46
11. Halukkuus osa-aikaeläkkeelle	48

1. Johdanto

Yleinen vanhuuseläkeikä on Suomessa pääsääntöisesti 65 vuotta. Todellisuudessa kuitenkin kovin harvat työskentelevät tähän ikään asti. 55-64-vuotiaista suomalaisista yli puolet on eläkkeellä. Useimmat heistä ovat työkyvyn heikkenemisen vuoksi varsinaisella työkyvyttömyyseläkkeellä tai yksilöllisellä varhaiseläkkeellä, loput ovat varhain alkaneella vanhuuseläkkeellä, työttömyyseläkkeellä, maatalousyrittäjien erityiseläkkeillä tai osa-aikaeläkkeellä.

Eläkkeelle siirtyminen ennen vanhuuseläkeikää yleistyi erityisesti viime vuosikymmenellä. 1980-luvun alkuvuosina kaikista TEL-, LEL-, YEL- tai MYEL-eläkkeille ensimmäistä kertaa siirtyneistä runsas 60 % oli alle 65-vuotiaita, mutta 1990-luvun alussa näihin lakeihin perustuville eläkkeille siirtyneistä oli alle 65-vuotiaita jo yli 80 %.

Viime vuosina nekin, jotka eivät vielä ole eläkkeellä, ovat entistä harvemmin olleet työssä. Ikääntyneistä, 55-64-vuotiaista työvoimaan kuuluvista 20 % oli työttömänä vuoden 1993 lopussa. Eläkkeensaajien ja työttömien yhteismäärä onkin vuodesta 1990 kasvanut voimakkaasti erityisesti alle 60-vuotiaiden ikäryhmissä, ja tosiasiallinen työnjättöikä on usein huomattavasti eläkkeellesiirtymisikää alhaisempi (Ahonen 1994).

Sellainen elämänkaari, jonka loppupuolella tietysti ennalta sovitussa iässä siirrytään ansiotyöstä vanhuuseläkkeelle, on käymässä harvinaiseksi. Työnteon lopettamisen ja vanhuuseläkkeen väliin jää aika, joka ei välttämättä merkitse vain eläkeläistymisen aikaistumista, vaan perusteellisempaa elämänkulun uutta jäsentymistä. Selkeät kronologiset merkkipaalut ovat katoamassa, ja ikääntyneiden elämä muotoutuu entis-

tä enemmän työkyvyn, työhalun ja työssä jatkamismahdollisuuksien perusteella (Guillemard ja Gunsteren 1991).

Kohli ja Rein (1991) kutsuvat institutionaalisiksi reiteiksi (institutional pathways) niitä erilaisia järjestelyjä, jotka kattavat työn lopettamisen ja vanhuuseläkkeelle siirtymisen välisen ajan. Useimmat työelämästä poistumisreitit perustuvat sellaisiin järjestelyihin, jotka on alunperin luotu tiettyjen riskitilanteiden kuten työkyvyttömyyden tai työttömyyden turvaksi. Kun nämä järjestelyt muotoutuvat varhaisen työelämästä poistumisen reiteiksi, ne eivät enää samassa määrin liity joihinkin määrättyihin riskeihin vaan pikemminkin tietyn kokonaisen ikäryhmän ongelmiin.

Niinpä sairauserusteisissa poistumisreiteissä ikäkriteeri ja työmarkkinalliset syyt ovat jo sisäänrakennettuina: vaikka ikää ei sinänsä pidetä työkyvyttömyyden kriteerinä, vanhemmille työntekijöille riittää eläkkeen saamiseen vähäisempi työkyvyn menetys, koska heidän ei vajaakuntoisina oleteta pystyvän säilyttämään paikkaansa työmarkkinoilla. Myös työttömyyteen perustuvassa poistumisreitissä on kyse yksittäisiä työttömyystilanteita laajemmista asioista. Ikääntyneille työttömille tarjolla oleva työttömyyseläke legitimoii niin vanhimpien ikäryhmien työllistämistä kuin työllistymispyrkimystenkin katoamisen.

Varhainen työelämästä poistuminen koskee siis kokonaista ikäryhmää, mutta kyse ei kuitenkaan ole vanhuuseläkkeen tapaan ikään perustuvasta automaattisesta oikeudesta. Varhaiseen työelämästä poistumiseen, joka useimmiten merkitsee sairauteen tai työttömyyteen perustuvalla eläkkeelle siirtymistä, vaikuttavat sekä työntö- että vetotekijät. Työntötekijät liittyvät ennen kaikkea työntekijän toimintakyvyn ongelmiin sekä työmarkkinatilanteen ja työelämän paineisiin. Vetotekijät ilmenevät lähinnä eläketurvan taloudellisena houkuttelevuutena tai eläkkeelläolon aktiviteettien tai joutilaisuuden vetovoimana.

Suomalaisissa tutkimuksissa on todettu mm. terveyden heikkenemisen, työn rasittavuuden ja monien muiden työelämän kielteisten piirteiden työntävän ihmisiä varhain eläkkeelle. Myös työttömyys, erityisesti työttömyyseläkkeen muodossa lisää varhaista eläkeläistymistä. Eläkkeen vetovoimaan liittyvistä tekijöistä on tutkimuksissa tullut esille mm. eläketurvan taloudellinen riittävyys, puolison eläkkeelläolo sekä vapaa-ajan houkuttelevuus (Gould ym. 1991 ja 1992, Huuhtanen ja Piispa 1991 ja 1993, Piispa ja Huuhtanen 1991 ja 1993). Hytti (1993a) on korostanut, että työmarkkinoiden toimintaan liittyvät työntötekijät ja sosiaaliturvan korvaavuustasoon liittyvät vetotekijät ovat toisiinsa kietoutuneita, eikä niiden vaikutuksia eläkeläistymiseen ole helppo erotella.

Vielä 1980-luvun puolivälissä oltiin valmiita laajentamaan varhaiseen työelämästä poistumiseen liittyviä institutionaalisia järjestelyjä: uudet varhaiseläkemuodot, yksilöllinen varhaiseläke, varhennettu vanhuuseläke ja osa-aikaeläke otettiin käyttöön. Sittenkin ennen kaikkea taloudelliset paineet ovat kuitenkin suunnanneet pyrkimykset erityisesti varhaisen eläkeläistymisen hillitsemiseen. Varhainen eläkkeelle siirtyminen on haluttu tehdä vähemmän houkuttelevaksi tai ainakin vaikeammin saavutettavaksi esimerkiksi ikärajojen muutoksilla. Toisaalta työssä pysyminen on yritetty tehdä entistä houkuttelevammaksi taloudellisten kannustimien avulla tai työkykyä ja työoloja kehittämällä.

Työssä pysymisen taloudellista houkuttavuutta on lisätty mm. säättämällä 60 vuotta täyttäneille korotettu ansioläkkeen karttumisprosentti. Työkyvyn ja työolojen kehittämiseen on puolestaan suunnattu laajoja kampanjoita kuten työeläkelaitosten "Työkyky kunniaan" ja Työterveyslaitoksen "Ikääntyvä arvoonsa" -ohjelmat. Joillakin työpaikoilla on myös kehitetty varhaiskuntoutusprojekteja, joiden ansiosta henkilökunnan työviihtyvyys on noussut, poissaolotunnit ovat vähentyneet ja työnantaja on säästänyt eläkekustannuksissa jopa miljoonia markkoja (Polttopisteessä... 1994).

Eläketurvakeskuksen tutkimustoiminnassa varhainen eläkkeelle siirtyminen on viime vuosina ollut keskeisenä aihealueena. Tämä tutkimus on osa ETK:n varhaiseläketutkimussarjaa, jonka ensimmäinen raportti, "Työ vai eläke" (Gould ym.) julkaistiin vuonna 1991. Ensimmäisessä raportissa verrattiin yksilöllisellä varhaiseläkkeellä olevia ja saman ikäisiä työssä käyviä palkansaajia. Tässä raportissa seurataan rekisteritietojen ja uuden kyselyn avulla tutkimuksen ensimmäisen vaiheen aikana työssä käyneiden palkansaajien tilanteen kehittymistä: työssä jatkamista, työttömyyttä ja eläkkeelle siirtymistä.

Tutkimuksessa pyritään kokoamaan käsityksiä varhaisesta eläkkeelle siirtymisestä erityisesti tilanteessa, jossa työttömyys on vankasti mukana työelämästä poistumisen reittinä. Eläkkeelle siirtymisen ohella tutkimuksella halutaan valaista myös varhaisen työelämästä poistumisen vastakohtaa, työssä pysymistä. Ikääntyneiden työntekijöiden seurannalla selvitetään keitä ovat ne omassa ikäryhmässään kovin epätyypilliset työntekijät, jotka ovat sekä pystyneet että halunneet pyrkiä varhaisen työstä poistumisen trendiä vastaan.

2. Tutkimusaineisto

Keväällä 1990 selvitettiin ETK:n varhaiseläketutkimussarjassa 50-64-vuotiaiden työ- ja eläkeasenteita (Gould ym. 1991). Osa silloiseen tutkimusjoukkoon kuuluvista oli eläkkeellä, osa oli vielä mukana työelämässä. Tämän seurantatutkimuksen aineisto koostuu vuoden 1990 kyselyssä työssäolleiden otoksesta sekä sitä täydentävästä lisäotoksesta.

Tutkimuksen perusjoukon muodostavat vuonna 1990 iältään 50-64-vuotiaat yksityisen sektorin palkansaajat, joilla oli vuosina 1988 ja 1989 TEL:n tai LEL:n piiriin kuuluva työsuhde ja jotka eivät olleet eläkkeellä huhtikuussa 1990. Perusjoukon suuruus oli vuoden 1989 lopussa 190 000 henkilöä.

Vuoden 1990 kyselyä varten poimittiin perusjoukosta eri otantasuhteilla kaksi erillistä ikäryhmää. 50-54-vuotiailla otoksen koko oli 351 henkilöä ja 55-64-vuotiailla 627 henkilöä. Seurantavaiheessa otosta laajennettiin siten että otantasuhde eri ikäryhmissä muodostui samaksi. Lisäotos katsottiin tarpeelliseksi, koska erityisesti nuorimpien, 50-54-vuotiaiden joukko oli alkuperäisessä otoksessa pieni. Joukkoa laajentamalla aineistoa voidaan vielä myöhemminkin käyttää eläkkeelle siirtymisen tai työssä pysymisen seurantaan.

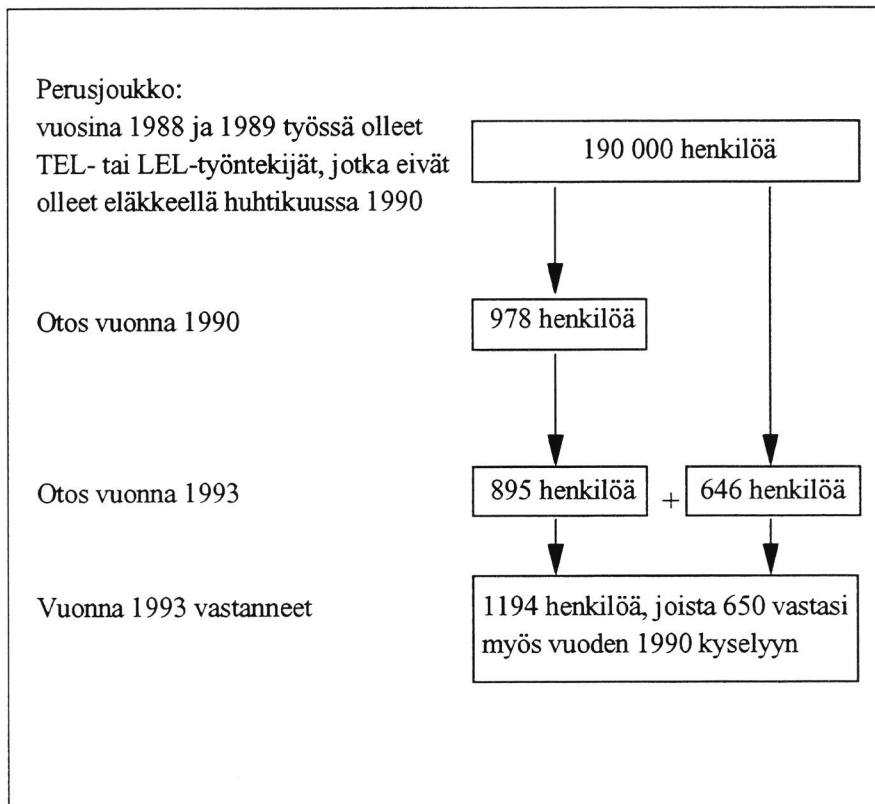
Otokset poimittiin Eläketurvakeskuksen eläketapahtuma- ja työsuhderekisteristä systemaattisella otannalla. Kriteerit täyttävistä henkilöistä otettiin mukaan tiettyinä päivinä syntyneet.

Lopullisesta otoksesta poistettiin seuranta-ajankohtaan eli huhtikuuhun 1993 mennessä 65 vuotta täyttäneet. Otoksen kooksi muodostui näin 1541 henkilöä, joista 895 kuului alkuperäiseen otokseen ja 646 lisäotokseen.

Aineisto kerättiin postikyselynä ja lomakkeet saatekirjeineen lähetettiin otokseen kuuluville huhtikuussa 1993. Niille, jotka eivät vastanneet kahden viikon kuluessa, lähetettiin uusi lomake. 78 % otokseen kuuluvista palautti täytetyn kyselylomakkeen, joten lopullisessa aineistossa on kaikkiaan 1194 henkilöä.

Seurantakyselyyn vastanneista henkilöistä 650 on sellaisia, jotka ovat vastanneet myös vuoden 1990 kyselyyn. Muut tulivat mukaan vasta otosta laajennettaessa, tai mikäli he kuuluivat alkuperäiseen otokseen, he olivat jättäneet vuoden 1990 kyselyn vastaamatta. Molempina ajankohtina kyselyyn vastanneita on siten 73 % alkuperäiseen otokseen kuuluvista.

Kuva 1. Tutkimusaineisto

Vastauskadon suuruus on vuoden 1993 aineistossa 22 % ja varsinaisessa seuranta-aineistossa (molempiin kyselyihin vastanneet) 27 %. Alla olevasta taulukosta voidaan kuitenkin havaita, että saatu aineisto vastaa hyvin otosta sukupuolen, iän ja seuranta-ajankohdan eläketilanteen mukaan.

Taulukko 1. Otoksen ja saatujen vastausten vertailu

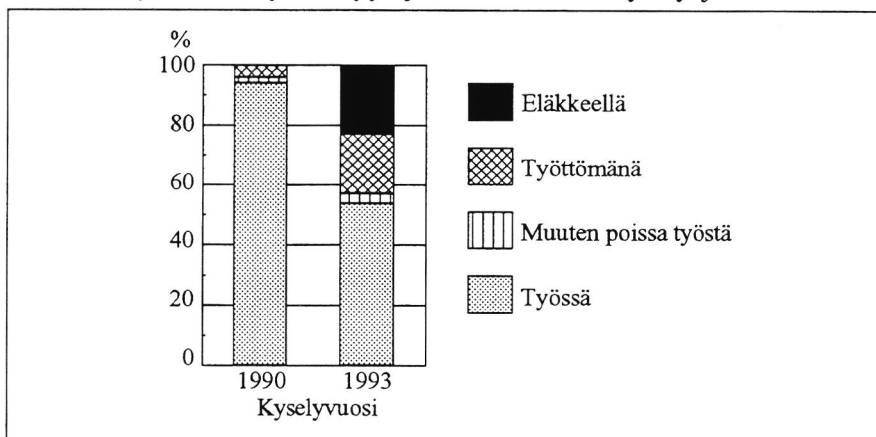
	Otos v. 1993 %	Kaikki v. 1993 vastanneet %	Molempiin kyselyihin vastanneet %
Sukupuoli			
Miehet	53	53	53
Naiset	47	47	47
Yhteensä	100	100	100
Ikä vuonna 1990			
50-54 v.	60	59	61
55-59 v.	34	35	34
60-64 v.	6	6	5
Yhteensä	100	100	100
Eläketilanne vuonna 1993			
Eläkkeellä	23	23	22
Ei eläkkeellä	77	77	78
Yhteensä	100	100	100
Lukumäärä	1541	1194	650

Tässä raportissa käytetään rinnan kaikkien vastaajien aineistoa (N = 1194) ja pienempää, molempiin kyselyihin vastanneiden aineistoa (N = 650). Jälkimmäistä käytetään aina, kun vuoden 1990 kyselyn tiedot ovat tarkastelussa mukana, muulloin käytetään lukumääräisesti suurempaa kaikkien vastaajien aineistoa. Pienemmässä aineistossa eri ikäryhmien otantasuhteet ovat erisuuret, joten luvut esitetään otantasuhteilla painotettuina. Laajennetussa aineistossa ei ole painottamisen tarvetta koska otantasuhde eri ryhmissä on sama.

3. Tilanne vuonna 1993

Keväällä 1990, ensimmäistä kyselyä tehtäessä, lähes kaikki tutkimusaineistoon kuuluvat henkilöt olivat työssä. Vain neljä prosenttia oli kyselyajankohtana työttömänä ja kaksi prosenttia oli poissa työstä jostain muusta syystä. Kolmen vuoden kuluttua, keväällä 1993 tilanne oli jo aivan toinen. Työssä jatkoi vielä hiukan yli puolet eli 54 %. Eläkkeelle siirtyneitä oli 23 % ja työttömänä oli 20 %, lisäksi 3 % oli muusta syystä poissa työelämästä.¹⁾

Kuva 2. Työssäolo, työttömyys ja eläkkeelläolo kyselyajankohtina

¹⁾ Jatkossa ryhmä "muuten poissa työstä" on yhdistetty työttömiin.

Seuranta-ajankohtaan mennessä eläkkeelle siirtyneistä kolme viidesosaa on yksilöllisellä varhaiseläkkeellä tai varsinaisella työkyvyttömyyseläkkeellä. Vajaa viidennes eläkkeelle siirtyneistä on työttömyyseläkkeellä, ja loput ovat jollakin muulla eläkkeellä, tavallisimmin alennetussa eläkeiässä alkaneella vanhuuseläkkeellä tai varhennetulla vanhuuseläkkeellä.

Tutkimusaineistossa työttömyys on yleisempää kuin koko vastaavan ikäisellä väestöllä. Keväällä 1993 eli seurantakyselyn ajankohdaksi oli 53-64-vuotiaiden työttömyysaste Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksen mukaan 16 %. Tutkimusaineistossa samanikäisten työttömyysaste (työttömien osuus työssä tai työttömänä olevien määrästä) sen sijaan kohosi 27 %:iin. Tutkimusaineiston keskimääräistä korkeampi työttömyysaste johtuu aineiston rajauksesta. Aineistossa ovat mukana vain TEL:n ja LEL:n piiriin kuuluvat eli yksityisen sektori palkansaajat. Yrittäjät ja julkinen sektori - ryhmät joissa työttömyys on keskimääräistä alhaisempi - eivät ole mukana.

Sukupuoli

Naisilla ja miehillä ei seuranta-ajankohdan tilanteessa - eläkkeelläolossa, työssä jatkamisessa tai työttömyydessä - juuri ole eroa. Tosin miehillä työttömyys on hiukan yleisempää kuin naisilla.

Taulukko 2. Tilanne vuonna 1993 sukupuolen mukaan

	Naiset %	Miehet %	Kaikki %
¹⁾			
TK-eläke tai YVE	15	13	14
Työttömyyseläke	4	5	4
Jokin muu eläke	6	4	5
Työssä	55	52	54
Työttömänä	20	26	23
Yhteensä	100	100	100
Lukumäärä	561	633	1194

¹⁾ TK=työkyvyttömyyseläke, YVE=yksilöllinen varhaiseläke

Ikä

Ikäryhmittäin seuranta-ajankohdan tilanteessa on selkeitä eroja. Nuorimassa ikäryhmässä ovat työssä olevat vielä selvänä enemmistönä, mutta mitä lähemmäs 65 vuoden ikärajaa tullaan, sitä todennäköisempää on eläkeläisten ryhmään kuuluminen. Myös työttömien joukko kasvaa iän myötä - tosin 60-64-vuotiaista työttömistä suuri osa täyttää työttömyyseläkeläisinä myös eläkeläisten ryhmän kriteerit.

Taulukko 3. Tilanne vuonna 1993 ikäryhmittäin

	Ikä vuonna 1993		
	53-54 %	55-59 %	60-64 %
TK-eläke tai YVE	7	15	19
Työttömyyseläke	.	.	18
Jokin muu eläke	0	2	17
Työssä	73	56	30
Työttömänä	20	27	16
Yhteensä	100	100	100
Lukumäärä	272	640	282

Siviilisäätty

Useissa tutkimuksissa on havaittu siviilisäättyryhmittäisiä eroja eläkkeelle siirtymisessä ja työttömyydessä. On todettu, että eronneet ja toisaalta naimisissa olevista ne joiden puoliso on eläkkeellä siirtyvät muita enemmän työkyvyttömyyseläkkeelle (Gould 1985, Hytti 1993b). Perheettömille miehille puolestaan kasautuu sekä työttömyyttä että monia

sosiaalisia ja terveydellisiä ongelmia (Karisto ym. 1992, Mannila 1993). Perhetaustaan liittyviä eroja eläkkeelle siirtymisessä, työssä jatkamisessa ja työttömyydessä löytyy myös tästä aineistosta.

Taulukko 4. Tilanne vuonna 1993 siivilisäädyn mukaan

	Avio- tai avoliitossa			Naimaton tai leski	Eronnut tai leski
	työssä	Puoliso eläk- keellä	muuten poissa työstä		
	%	%	%	%	%
NAISET					
TK-eläke tai YVE	13	17	8	24	12
Työttömyyseläke	2	7	3	8	1
Jokin muu eläke	2	6	.	10	8
Työssä	65	49	67	42	58
Työttömänä	18	21	22	16	21
Yhteensä	100	100	100	100	100
Lukumäärä	138	202	36	50	130
MIEHET					
TK-eläke tai YVE	11	17	16	5	20
Työttömyyseläke	3	7	5	5	7
Jokin muu eläke	3	12	4	.	1
Työssä	64	37	48	50	37
Työttömänä	19	27	27	40	35
Yhteensä	100	100	100	100	100
Lukumäärä	288	108	100	56	70

Taulukosta 4 näkyy, että naimisissa tai avoliitossa olevista ne joiden puoliso on eläkkeellä, ovat myös itse siirtyneet eläkkeelle muita enemmän. Ikä selittää tätä trendiä jonkin verran: puoliset ovat yleensä melko saman ikäisiä, ja näin iän myötä kasvava eläkkeelle siirtymisen todennäköisyys on molemmilla puolisoilla samanaikaisesti suuri. Ikä ei kuitenkaan ole ainoa selitys; myös ikävakioidussa aineistossa puolison eläkeelläolo vaikuttaa eläkeläistymistä lisäävästi.

Puolison eläkeelläolon vaikutusta eläkkeen hakemiseen onkin selitetty mm. sillä, että huono terveys kasautuu samoihin perheisiin (Hytti 1993b, 44). Myös tiedonvälitys voi olla vaikuttamassa puolisoiden samanaikaiseen eläkkeelle hakeutumiseen. Eläkkeen hakemiseen liittyvät kriteerit ja muodollisuudet tulevat tutuiksi puolison hakiessa eläkettä, ja tämä toimii virikkeenä omalle eläkehakemukselle. Puolison eläkeelläolo, yhteinen eläke aika saattaa myös suorastaan houkutella toistakin puolisoa hakeutumaan eläkkeelle (Gould 1985, 153).

Kaikkein eniten eläkkeelle siirtyneitä on kuitenkin naimattomien naisten joukossa. Tästä ryhmästä yli 40 % on siirtynyt jollekin eläkkeelle kolmen seurantavuoden aikana. Eniten heistä, 20 %, on siirtynyt yksilölliselle varhaiseläkkeelle.

Eronneiden miesten ryhmässä on myös paljon työkyvyttömyyseläkkeelle tai yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtyneitä. Silmiinpistävintä on kuitenkin yksinäisten miesten, niin naimattomien kuin eronneidenkin suuri työttömyys.

Erityisesti naimattomat miehet ovat jääneet runsaasti työttömiksi, mutta siirtyneet vähän työkyvyttömyyseläkkeelle tai yksilölliselle varhaiseläkkeelle. Omien arvioidensa mukaan heidän terveydentilansa on kuitenkin selvästi huonompi kuin muiden miesten ja toisaalta heidän työuransa sijoittuvat pääasiassa lyhytaikaisten työsuhteiden piiriin. Naimattomien miesten kohdalla lieneekin kyse Hytin (1993a, 136) kuvaamasta trendistä: lama-aikana suhdanneherkkien, raskaan ruumiillisen työn toimialojen huonokuntoiset työntekijät valikoituvat keskimääräistä enemmän pitkäaikaistyöttömiksi työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisen asemesta. Työttömyyteen ja terveyden kokemiseen palataan vielä luvussa 6.

Ammatti

Sekä eläkkeelle siirtyminen että työttömyys vaihtelevat ammattiteittain. Työkyvyttömyyseläkkeelle ja yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirrytään keskimääräistä enemmän raskaan ruumillisen työn ammateista. Esimerkiksi rakennustyössä ja monilla teollisuuden aloilla työkyvyttömyysriski on suuri (Gould 1985, Gould ym. 1992, Hytti 1993a). Samat toimialat ovat olleet myös herkimpiä työttömyydelle. Toimihenkilövaltaisilla aloilla, joissa sekä työkyvyttömyys- että työttömyysriski on ollut alhaisin, on taas usein mahdollisuus siirtyä vanhuuseläkkeelle jo alle 65 vuoden iässä.

Taulukossa 5 tarkastellaan vuoden 1993 työ- ja eläketilannetta ammattiryhmittäin. Sekä naisten että miesten ammatit on jaettu seitsemään ryhmään. Ryhmiä muodostettaessa on kiinnitetty huomiota niiden sisäiseen rakenteeseen ja tapausten lukumäärään. Ryhmät eivät ole naisilla ja miehillä samat, koska naisten ja miesten yleisimmät ammatit poikkeavat kokonaan toisistaan.

Naisista työkyvyttömyyseläkkeelle tai yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtyneitä on eniten muun teollisuuden (MTE) ryhmässä. Tähän ryhmään kuuluvat teollista työtä tehneistä naisista kaikki muut paitsi tekstiili- ja vaatetusalalla (TEV) työskennelleet. Muun teollisuuden ryhmään kuuluvat naiset ovat tehneet mm. pakkaustyötä, tuotteiden kokoamista, elintarviketyötä ja paperiteollisuuden työtä - kaikki ovat tehtäviä, joissa tuki- ja liikuntaelimestö joutuu koetukselle joko fyysisen raskauden tai kiireen ja siihen liittyvien yksipuolisten työliikkeiden vuoksi (ks. Sievers ym. 1990).

Lähes yhtä paljon työkyvyttömyyseläkkeelle tai yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtyneitä on kuitenkin myös fyysisesti kevyemmissä tehtävissä, rahoitus- ja vakuutuslalla (RAH) työskennelleiden naisten joukossa. Kortteisen (1992) mukaan pankkitoimihenkilöillä erilaiset rasitusoireet kasvavat selvästi palveluorganisaatiomuutosten ja fuusioiden myötä. Ilmeisesti pankkialan työvoiman supistukset näkyvät sairauserusteisille eläkkeille siirtyneiden suuressa määrässä.

Rahoitus- ja vakuutusalan naisilla on yleensä tavallista alhaisempi eläkeikä, ja niinpä tässä ryhmässä on kaikkein eniten myös alennetussa eläkeiässä vanhuuseläkkeelle siirtyneitä.

Teollisuudessa ei naisilla yleensä ole alennettua eläkeikää, eivätkä teollisuustyötä tehneet naiset olekaan siirtyneet muille kuin työkyvyttömyys- tai työttömyyseläkkeille. Eniten työttömyyseläkkeelle siirtyneitä on tekstiili- ja vaatetusalan (TEV) naisten joukossa. Tässä

ryhmässä on myös kaikkein eniten työttömäksi jääneitä ja samalla kaikkein vähiten työssä jatkavia.

Taulukko 5. Tilanne vuonna 1993 ammatin mukaan

NAISET	TEH	RAH	TST	KAU	TEV	MTE	PAL	Kaikki
	%	%	%	%	%	%	%	%
TK-eläke tai YVE	6	22	11	11	17	26	13	15
Työttömyyseläke	6	2	3	4	13	3	1	4
Jokin muu eläke	7	15	8	8	.	1	5	6
Työssä	72	51	61	51	37	44	68	55
Työttömänä	9	10	17	26	33	26	13	20
Yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100
Lukumäärä	54	41	98	107	46	115	96	557

MIEHET	TEH	KAU	RAK	MET	PUU	MTE	PAL	Kaikki
	%	%	%	%	%	%	%	%
TK-eläke tai YVE	10	17	19	15	5	10	18	14
Työttömyyseläke	5	5	4	4	4	7	5	5
Jokin muu eläke	7	10	1	2	2	1	4	4
Työssä	63	44	23	52	56	60	56	52
Työttömänä	15	24	53	27	33	22	17	25
Yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100
Lukumäärä	183	41	95	90	55	60	104	628

TEH = tekninen, hallinn., terv.huollon ja sos.alan työ
 RAH = rahoitus- ja vakuutusalan työ
 TST = muu toimistotyö
 KAU = kaupallinen työ
 RAK = rakennustyö
 TEV = tekstiili- ja vaatetusalan työ
 MET = metalliteollinen työ
 PUU = puu- ja paperiteollinen työ
 MTE = muu teollinen työ, maa- ja metsätaloustyö
 PAL = palvelu- ja kuljetustyö

Eniten työssä jatkavia naisia on teknisen, tieteellisen, hallinnollisen sekä terveydenhuollon ja sosiaalialan ryhmässä (TEH). Puolet tämän ryhmän naisista toimii terveydenhuollossa tai sosiaalialalla (vaikka julkinen sektori ei ole mukana), osa toimii yritysten johtotehtävissä ja mukana on myös joitakin teknisen, tieteellisen tai taiteellisen työn tekijöitä.

Keskimääräistä enemmän työssä jatkavia on myös toimistotyötä (TST) tai palvelutyötä (PAL) tekevien naisten joukossa. Palvelutyötä tekevästä naisista yli puolet on siivoojia, toinen suuri ryhmä on ravintola-alan työ. Erityisesti siivoojista monilla on kuitenkin takanaan myös muiden alojen työhistoriaa.

Vaikka palvelualan naiset ovatkin suurelta osin pysyneet työssä, vaikuttaa siltä ettei työssä jatkaminen ole heille ongelmatonta. Kun verrataan eri ammattiryhmien työhalukkuutta (työhalukkuutta käsitellään laajemmin luvussa 5), havaitaan että palvelualan naisten joukossa on kaikkein eniten niitä, jotka olisivat mieluummin eläkkeellä kuin työssä. Työssä jatkavista palvelualan naisista kaksi kolmasosaa olisi mieluummin eläkkeellä, kun taas hallinnon, rahoituksen ja toimistotyön piirissä työskentelevistä naisista alle puolet haluaa eläkkeelle.

Miehistä kaikkein eniten eläkkeelle siirtyneitä on kaupallisen työn ryhmässä (KAU): kolmasosa kaupallisella alalla työskennelleistä miehistä on siirtynyt jollekin eläkkeelle. Myös rakennustyöstä (RAK) ja palvelu- tai kuljetustyöstä (PAL) on siirrytty eläkkeelle hiukan keskimääräistä enemmän.

Työttömyys on keskittynyt miehillä eläkeläistymistä selvemmin tietyille ammattialoille. Rakennusalan (RAK) työntekijöistä puolet on työttömänä, eikä työssä jatkavia ole kuin 23 %. Keskimääräistä enemmän työttömiä on myös puu- ja paperiteollisuudessa (PUU). Viimeksi mainitussa ammattiryhmässä työstä poistuminen näyttääkin kanavoituvan lähes yksinomaan työttömyyteen; työkyvyttömyyseläkkeelle tai yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtyneitä on tässä ryhmässä poikkeuksellisen vähän.

Työssä jatkavia miehiä on eniten teknistä tai hallinnollista työtä (TEH) tekevien ryhmässä. Myös muun teollisuuden ja maa- ja metsätalouden ryhmässä (MTE), on keskimääräistä enemmän työssä jatkavia miehiä. Muun teollisuuden ryhmä on miehillä varsin heterogeeninen, se sisältää mm. metsätyötä, graafista teollisuutta, muoviteollisuutta ja sekatyötä. Yhteistä ryhmälle on kuitenkin se, että vaikka työssä jatkavia on paljon, useimmat olisivat palvelutyötä tekevien naisten tapaan mieluummin eläkkeellä.

4. Eläkkeelle siirtyminen

Edellisessä luvussa löytyi eläkkeelle siirtymisessä eroja iän, siviilisäädyn ja ammatin mukaan. Tutkimusjoukon vanhimmat ovat siirtyneet eläkkeelle enemmän kuin nuoremmat. Samoin naimattomat naiset, eronneet miehet ja naimisissa olevista ne, joiden puoliso on eläkkeellä, ovat muita yleisemmin eläkkeellä. Ammattiryhmittäin eläkkeelle siirtyneitä on eniten teollisuuden sekä rahoitus- ja vakuutusalan naisten joukossa ja toisaalta rakennus-, kuljetus- ja myyntityön miesten joukossa.

Mitä muuta kyselyaineistot kertovat eläkkeelle siirtymisen taustasta ja motiiveista? Seuraavassa tarkastellaan miten oma eläkehalukkuus, koettu terveys, työn piirteet ja taloudellinen tilanne näkyvät eläkkeelle siirtymisessä.

Eläkesuuntautuneisuus

Vuoden 1990 kyselyssä selvitettiin olisivatko ikääntyneet työntekijät mieluummin eläkkeellä vai työssä, ja olivatko he harkinneet eläkkeen hakemista. Näiden tietojen perusteella tutkimusaineisto jaettiin kahtia. Ne jotka vuonna 1990 kertoivat harkitsevansa eläkkeelle hakeutumista olivat eläkesuuntautuneita, ja ne jotka ilmoittivat mieluummin jatkavansa työelämässä olivat työsuuntautuneita.

Nyt tarkasteltavana oleva joukko - keväällä 1993 iältään 53-64-vuotiaat - jakaantui vuonna 1990 jokseenkin tasan eläke- ja työsuuntautuneisiin. Ja tämä luokittelu näyttää ennakoivan varsin hyvin vuoden 1993 tilannetta: kolmen vuoden seuranta-aikana eläkesuuntautuneet siirtyivät eläkkeelle selvästi enemmän kuin työsuuntautuneet.

Aiemmassa kyselyssä esille tullut eläkesuuntautuneisuus näyttää erityisesti erotteluvan sairauserusteiselle eläkkeelle siirtyneitä. Eläkesuuntautuneista 21 % on siirtynyt työkyvyttömyyseläkkeelle tai yksilölliselle varhaiseläkkeelle, kun taas työsuuntautuneista näille eläkkeille siirtyneitä on vain 4 %.

Taulukko 6. Tilanne vuonna 1993 aikaisemman työsuuntautuneisuuden (TS) tai eläkesuuntautuneisuuden (ES) mukaan

Tilanne vuonna 1993	Ikä vuonna 1993					
	53-54		55-59		60-64	
	Työ- tai eläkesuuntautuneisuus vuonna 1990					
	TS %	ES %	TS %	ES %	TS %	ES %
TK-eläke tai YVE	1	13	6	20	6	28
Työttömyyseläke	18	21
Jokin muu eläke	.	.	.	3	19	18
Työssä	84	67	74	46	42	17
Työttömänä	15	20	20	31	15	16
Yhteensä	100	100	100	100	100	100
Painottamaton lkm	75	40	129	175	84	140

Erytisesti 60 vuotta täyttäneitä näyttää eläkesuuntautuneisuus selkeästi ohjaavan eläkkeelle siirtymiseen. 60-64-vuotiaista eläkesuuntautuneista kaksi kolmasosaa on siirtynyt eläkkeelle, eikä työssä jatkavia ole kuin 17 %.

Eläke- tai työsuuntautuneisuus kertoo halusta jäädä eläkkeelle tai pysyä työssä. Tätä halua ei kuitenkaan voi tulkita pelkästään asen-

teelliseksi, eläkeajan houkuttelevuuteen tai työnteon huvittamiseen liittyväksi. Eläkesuuntautuneisuudessa on yleensä kyse jonkinlaisesta koetusta välttämättömyydestä tai oikeudenmukaisuuden tunteesta, työsuuntautuneisuus taas monesti liittyy taloudellisiin tarpeisiin.

Ylipäänsä eläkkeelle siirtyminen on kovin harvoin yksinomaan eläkkeelle siirtyjän omista mielihaluista riippuva. Varsinkin taloudellisesti epävakaina aikoina oma valinta ja pakkotilanne kietoutuvat varhaisessa eläkkeelle siirtymisessä toisiinsa, ja useimmiten molemmat tekijät ovat jollakin tavalla vaikuttamassa eläkkeelle siirtymiseen (Laczko ja Phillipson 1991, 65).

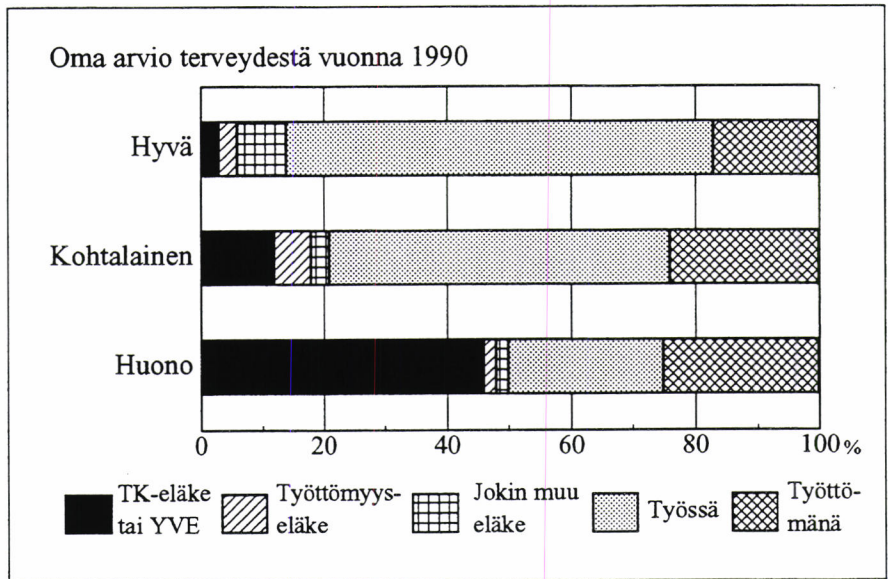
Terveydentila

Eläkesuuntautuneisuuden taustalla on usein huonoksi koettu terveys ja epäsuotuisat työolot (ks. Gould ym. 1991, 52-56). Eläkesuuntautuneisuuden ohella oma arvio terveydentilasta, sairauspoissaolot työstä ja työstä selviytymisen tunne ovatkin selvästi yhteydessä eläkkeelle siirtymiseen. Näiden muuttujien korrelaatiot työkyvyttömyyseläkkeelle tai yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtymiseen ovat kaikki tilastollisesti erittäin merkitseviä ($p < .001$): eläkesuuntautuneisuus .24, koettu terveydentila .35, sairauspoissaolot .31 ja koettu selviytyminen työstä .16.

Selkeimmin varhaista eläkkeelle siirtymistä ennakoi oma arvio terveydentilasta (kuva 3). Niistä, jotka vuonna 1990 pitivät terveyttään huonona 46 % on siirtynyt työkyvyttömyyseläkkeelle tai yksilölliselle varhaiseläkkeelle ja 25 % jatkaa edelleen työssä. Hyväksi terveytensä kokeneista sen sijaan vain 3 % on sairausperusteisella eläkkeellä ja 69 % jatkaa edelleen työssä.

Koettu terveydentila selittää myös pitkälti sen miksi jotkut työsuuntautuneet ovat siirtyneet työkyvyttömyyseläkkeelle tai yksilölliselle varhaiseläkkeelle. Näille eläkkeille siirtyneistä työsuuntautuneista puolet piti terveyttään huonona jo vuonna 1990, ja seuranta-ajan kuluessa muutkin kokivat terveytensä heikkenevän. Osa näistä vuonna 1990 työsuuntautuneiksi luokitelluista, mutta vuoteen 1993 mennessä sairausperusteiselle eläkkeelle siirtyneistä haluaisi edelleenkin jatkaa työelämässä mikäli terveys vain sen sallisi.

Kuva 3. Tilanne vuonna 1993 aikaisemman terveystilanteen mukaan

Työn piirteet

Vuoden 1990 kyselyssä esitettiin 14-osiainen työn piirteiden luettelo, josta vastaajien tuli valita omaa työtään kuvaavat piirteet. Luettelo sisälsi sekä työn rasittavuutta että työn kiinnostavuutta kuvaavia piirteitä. Kyselyn tulokset osoittivat, että sellaiset työn ominaisuudet, jotka tekevät työstä kiinnostavan ja haasteellisen sekä lisäävät työntekijän itsenäisyyttä ja vaikutusmahdollisuuksia, vaikuttavat työkykyä ylläpitävästi ja edistävät työssä pysymistä. Työn rasittavuus ja hankalat työolosuhteet puolestaan heikentävät työkykyä ja lisäävät eläkkeelle siirtymisalttiutta (Gould ym. 1991, 53-54).

Tilanne keväällä 1993 kertoo, ettei työn piirteillä ole kuitenkaan yhtä selkeää yhteyttä varhaiseläkkeelle siirtymiseen kuin edellä mainituilla työkykyisyyteen ja eläkehaluun liittyvillä asioilla. Työn ruumiillinen tai henkinen raskaus, kiireisyys, työympäristön epäkohdat ja muut työn rasittavuutta kuvaavat seikat olivat yleisiä kaikilla ikäänäntyvillä työntekijöillä, eivätkä ne kovin hyvin erotelleet sairausperusteiselle eläk-

keelle siirtyneitä muista työntekijöistä. Näistä työn negatiivisista piirteistä työn ruumiillinen raskaus liittyi selkeimmin eläkkeelle siirtymiseen, mutta korrelaatio on varsin alhainen, .09, joskin tilastollisesti merkitsevä ($p < .05$).

Sen sijaan työn positiiviset piirteet kuten työn haasteellisuus ja itsenäisyys hillitsivät jonkin verran eläkkeelle siirtymistä. Ne joilla vuonna 1990 oli mahdollisuus säädellä työtehtäviä tai osallistua työn suunnitteluun siirtyivät kolmen seuraavan vuoden aikana muita harvemmin työkyvyttömyyseläkkeelle tai yksilölliselle varhaiseläkkeelle. Samoin vaikutti atk:n tai muun automaation käyttö, jonka työntekijät yleensä mielsivät työn haasteellisuutta lisääväksi. Työn positiivistenkin piirteiden korrelaatio eläkkeelle siirtymiseen on kuitenkin alhainen, vain -.10 ($p < .01$).

Tulot

Myös alhainen tulotaso ennakoiti erityisesti miehillä sairausperusteiselle eläkkeelle siirtymistä ($r = .15$). Kuten taulukosta 7 näkyy, ne joilla vuonna 1990 oli alle 5000 mk:n nettokuukausitulot ovat siirtyneet muita enemmän työkyvyttömyyseläkkeelle tai yksilölliselle varhaiseläkkeelle, ja he ovat myös muita enemmän työttöminä tai työttömyyseläkkeellä. Yli 9000 mk kuukaudessa ansainneet ovat sen sijaan pysyneet työssä tai siirtyneet alennetun eläkeiän turvin vanhuuseläkkeelle.

Taulukko 7. Tilanne vuonna 1993 vuoden 1990 nettotulojen mukaan

Tilanne vuonna 1993	Nettotulot vuonna 1990, mk/kk		
	-4999 %	5000-8999 %	9000- %
TK-eläke tai YVE	17	11	4
Työttömyyseläke	5	4	3
Jokin muu eläke	3	5	11
Työssä	47	62	72
Työttömänä	28	18	10
Yhteensä	100	100	100
Painottamaton lkm	255	333	58

Sekä työn piirteiden että tulojen merkitys eläkkeelle siirtymisen ennakoijana on selvästi vähäisempi kuin työkykyyn ja eläkehaluun liittyvien seikkojen. On kuitenkin muistettava, että kaikki varhaista eläkkeelle siirtymistä ennakoivat seikat näyttävät varsin usein kasautuvan samoille henkilöille. Työnsä ruumiillisesti raskaaksi kokevat pitävät myös terveyttään huonona ($r=.32$) ja heidän tulonsa ovat keskimääräistä pienemmät ($r=.30$). Sen sijaan ne joilla on mahdollisuus säädellä työtehtäviä ja osallistua työn suunnitteluun pitävät terveyttään hyvänä ($r=.29$) ja he ovat parempituloisia ($r=.27$).

Eläkkeen hakemisen harkitseminen

Jo eläkkeelle siirtyneiden lisäksi tutkimusaineistossa on suuri joukko eläkkeelle haluavia. Kun työssä tai työttömänä olevilta kysyttiin, mitä he haluaisivat tehdä, jos heillä olisi valittavana ansiotyönteko tai eläkkeelle jääminen, yli puolet valitsi eläkkeen.

Erityisesti työttömät ovat vakavasti harkinneet eläkkeen hakemista. Työttömistä yli puolet on hakenut eläkettä tai ainakin harkinnut vakavasti eläkkeen hakemista, kun taas työssä jatkavista eläkettä hakeneita tai vakavasti harkinneita on neljäsosa (taulukko 8). Saman eron havaitsivat Huuhtanen ja Piispa (1993, 44) selvittäessään eläkeasenteita: 55 vuotta täyttäneillä työttömillä eläkeajatukset olivat paljon yleisempiä ja vakavampia kuin saman ikäisillä työssä olevilla.

Taulukko 8. Ei-eläkkeellä olevien eläkeaikomukset

	Työssä %	Työttömänä %	Kaikki %
Hakenut eläkettä	7	15	9
Harkinnut vakavasti	19	39	25
Käväissyt mielessä	38	32	36
Ei harkinnut	36	14	30
Yhteensä	100	100	100
Lukumäärä	629	237	866

Omaakohtaisesti koettu huono työllisyystilanne saa ikääntyneen työntekijän helposti ajattelemaan eläkettä: kun ei töitä saa toivoisi edes saavansa eläkkeen. Monet kokevat jo ikäänkuin olevansa eläkkeellä odotellessaan työttömyyspäivärahaikauden muuttumista työttömyyseläkkeeksi. Usein vastaajat liittävät mukaan myös huolen nuorempien tilanteesta: jos itse pääsisi eläkkeelle, jäisi sekin työpaikka nuoremmille. Tällaisista vastauksista on aistittavissa jonkinlainen lama-ajan työetiikka. Vanhemmat työntekijät kokevat, että heillä on suorastaan moraalinen velvollisuus väistyä nuorempien työnsaantimahdollisuuksien tieltä.

Eläkkeelle siirtymiseen sisältyykin laman vuosina usein ristiriitaisia ajatuksia. Oman eläkehalun lisäksi myös työnantaja ja työtoverit saattavat painostaa varhaiseläkeläisiä eläkkeelle hakeutumiseen. Samalla kuitenkin suuret eläkekustannukset nähdään uhkana ja varhaista eläkeläistymistä halutaan voimakkaasti hillitä.

Ehkäpä tämä ristiriitainen tilanne on vaikuttanut siihen, että yleisellä tasolla eläkkeelle siirtymisaikomuksissa ei vuosina 1990 ja 1993 ole juuri eroa. Ei-eläkkeellä olevista on molempina vuosina kolmasosa joko hakenut tai ainakin harkinnut vakavasti eläkkeen hakemista. Yksilötasolla vastaajat ovat kuitenkin kolmen seurantavuoden aikana muuttuneet eläkesuuntautuneemmiksi. Vuonna 1990 eläkettä hakeneista tai hakemista vakavasti harkinneista suuri osa on siirtynyt eläkkeelle vuoteen 1993 mennessä. Vuonna 1993 ei-eläkkeellä olevien, mutta eläkkeelle vakaasti aikovien joukkoon on puolestaan siirtynyt niitä, jotka vuonna 1990 eivät olleet vielä lainkaan harkinneet eläkkeen hakemista.

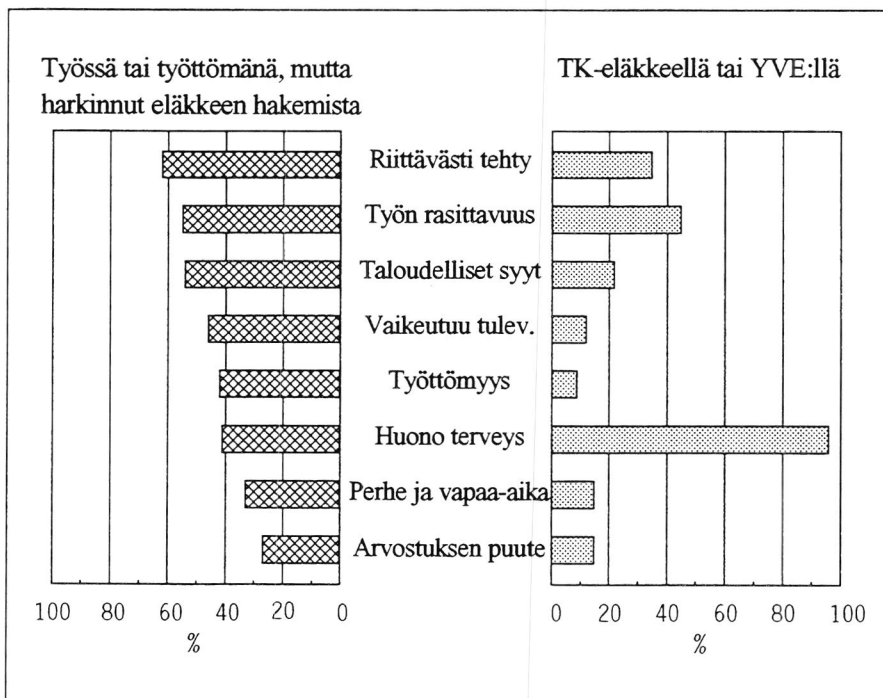
Eläkeläistymistä onkin usein kuvattu prosessina. Beehr (1986, 46) jaottelee eläkkeelle siirtymisen kolmeen vaiheeseen. Ensimmäistä vaihetta hän nimittää preferenssiksi, eläkkeelle siirtymisen ajattelemiseksi. Toinen vaihe on nimeltään intentio eli päätös hakeutua eläkkeelle, ja kolmantena vaiheena on varsinainen eläkkeelle siirtyminen. Beehr myös korostaa, että syyt, jotka selittävät prosessin yhtä vaihetta, eivät välttämättä ole keskeisiä prosessin kaikissa vaiheissa.

Verrattaessa eläkkeelle siirtymistä harkitsevien ja jo eläkkeelle siirtyneiden ilmaisemia eläkeläistymisen perusteluja, havaitaan näiden eläkeläistymisprosessin eri vaiheissa olevien ryhmien välillä selviä eroja (kuva 4). Eläkkeelle siirtymisprosessinsa alkuvaiheessa olevat, eli henkilöt jotka ovat työssä tai työttöminä, mutta ovat harkinneet eläkkeen hakemista, eivät erityisesti korosta terveyden heikkenemistä eläkehalunsa syynä. Yli 40 % heistä on tosin maininnut huonon terveyden yhtenä perusteluna eläkkeelle siirtymiselle, mutta monet muut syyt tulevat vähintään yhtä voimakkaasti esille. Yli 60 % heistä perustelee elä-

kehaluaan sillä, että työtä on tullut jo riittävästi tehtyä. Myös työn rasittavuus, taloudelliset seikat ja pelko siitä, että eläkkeelle pääseminen vaikeutuu tulevaisuudessa ovat työssä tai työttömänä olevien usein esittämiä eläkehalun syitä. Myös työttömyys nousee tärkeäksi eläke-aikomusten perusteluksi: työttömistä 75 % ja työssä olevistakin yli 20 % pitää työttömyyttä yhtenä eläkkeelle haluamisensa syynä. Pari vuotta aikaisemmin tehdyssä kyselyssä vain runsas 10 % varhais-eläkkeelle haluavista perusteli eläkehaluaan työttömyydellä (Gould ym. 1992, 20).

Jo eläkkeelle siirtyneillä eli työkyvyttömyyseläkkeellä tai yksilöllisellä varhaiseläkkeellä olevilla eläkeläistymisen syiden painotus on erilainen. Lähes kaikki mainitsevat huonon terveyden, mikä sinänsä on luonnollista, koska kysymys on sairausperusteiselle eläkkeelle siirtyneistä. Kaikki muut syyt jäävät eläkkeelle siirtyneillä selvästi vähemmille maininnoille kuin niillä, jotka vasta harkitsevat eläkkeelle siirtymistä.

Kuva 4. Eläkehalun syyt

Naiset ja miehet painottavat eläkeläistymisen syitä eri tavoin. Naiset ovat maininneet miehiä useammin työn raskauden, arvostuksen puutteen ja puolison eläkkeelläolon oman eläkkeelle siirtymisensä syyksi. Miehet taas ovat naisia useammin korostaneet taloudellisten tekijöiden merkitystä. Erityisesti alennetussa eläkeiässä vanhuuseläkkeelle siirtyneet miehet ovat perustelleet eläkeläistymistään sillä, että eläke riittää toimeentuloon ja vapaa-aika lisääntyy.

Edellä olevassa kuvassa 4 on otettu huomioon kaikki vastaajien esittämät eläkkeelle siirtymiseen vaikuttavat asiat. Tärkeimpänä pidetty eläkkeelle siirtymisen syy kertoo samalla tavoin eläkeläistymisprosessin eri vaiheista.

Taulukko 9. Tärkein eläkkeelle haluamisen syy

	Työssä tai työttömänä mutta		TK-eläkkeellä tai YVE:llä
	eläkkeen hakeminen käväissyt mielessä %	harkinnut vakavasti eläkkeen hakemista %	%
Riittävästi tehty	26	22	12
Vaikeutuu tulevaisuudessa	18	11	.
Työttömyys	17	14	5
Työn rasittavuus	11	11	7
Taloudelliset syyt	11	7	3
Huono terveys	9	23	69
Perhe ja vapaa-aika	5	5	3
Muut syyt	3	7	5
Yhteensä	100	100	100
Lukumäärä	278	279	146

Taulukossa 9 eläkeläistyminen on jaettu kolmeen vaiheeseen: jo eläkkeelle siirtyneiden lisäksi eläkkeen hakemista harkinneet on jaettu kahtia, vakavasti harkinneisiin ja niihin, joilla eläkkeen hakeminen on

vasta käväissyt mielessä. Taulukosta näkyy, että pitkä työura, eli tunne siitä että oma osuus on jo tullut tehtyä, on tärkein eläkkeelle hakeutumisen motiivi silloin kun eläkeläistyminen on vasta suunnitelmissa. Myös työttömyys ja pelko siitä, että eläkkeelle pääseminen vaikeutuu tulevaisuudessa ovat sitä tärkeämpiä mitä varhaisemmasta eläkeprosessin vaiheesta on kyse. Sen sijaan huonon terveyden merkitys eläkkeelle siirtymisen syynä korostuu voimakkaasti todellista eläkkeelle siirtymistilannetta lähestyttäessä.

Näyttääkin siltä että eläkeläistymisprosessin alkuvaiheessa eläkehaluun vaikuttavien syiden kirjo on suurempi ja jakauma tasaisempi kuin myöhemmin varsinaisessa varhaiseläkkeelle siirtymistilanteessa, jossa terveyden heikkeneminen dominoi. Mietittäessä eläkeläistymisen hillitsemistä mahdollisimman varhainen asioihin puuttuminen antaisi siten eniten liikkumatilaa työssä pysymiseen tähtäävien keinojen käytössä.

5. Työssä jatkaminen

Huonoksi koettu terveys ja eläkesuuntautuneisuus selittivät pitkälti työkyvyttömyyseläkkeelle tai yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtymistä. Niinpä hyvä terveys ja työsuuntautuneisuus liittyvät puolestaan työssä jatkamiseen. Vuonna 1990 terveyttään hyvänä pitäneistä ja samalla työsuuntautuneista kolme neljäsosaa oli työssä vielä seuranta-ajankohdassa eli keväällä 1993.

Erityisesti alle 60-vuotiaille näyttää työsuuntautuneisuus takaavan työvoimassa pysymisen, joskin työttömyys verottaa työssä olevien osuutta (ks. taulukko 6, s 22). Vanhemmista, 60-64-vuotiaista työsuuntautuneistakin työssä on vielä 42 %, eikä yksilölliselle varhaiseläkkeelle tai työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneitä ole kuin 6 %. Vanhimmat työsuuntautuneet ovatkin siirtyneet eläkkeelle joko alennetun vanhuuseläkeiän turvin tai työttömyyden seurauksena.

Myös työn piirteiden suhteen työssä pysyminen on pitkälti sairasperusteiselle eläkkeelle siirtymisen vastakohta. Työssä jatkaminen vuonna 1993 on tavallisempaa, jos vuonna 1990 työssä ei ollut irtisanomisen uhkaa ($r=.18$), jos työ ei ollut ruumiillisesti raskasta eikä työolosuhteiltaan epämiellyttävää ($r=.14$), ja jos työ oli automaatiota hyödyntävää ($r=.15$). Naisilla työssä pysymiseen liittyi lisäksi työn vaihtelevuus ($r=.15$) sekä mahdollisuus säädellä työtehtäviä ja osallistua työn suunnitteluun ($r=.13$). Miehet taas pysyivät herkemmin työssä, jos työ edellytti uusien asioiden oppimista ($r=.12$).

Suomalaisen työelämän laatua tutkittaessa onkin todettu, että erityisesti mahdollisuus tehdä kiinnostavaa työtä sekä toisaalta työpai-

kalla vallitsevat tyydyttävät ihmissuhteet vahvistavat työhön suuntautumista (Kolu 1991, 13).

Mikä saisi eläkkeelle haluavat pysymään työssä

Kaikki työssä jatkavat tai työttömänä olevat eivät kuitenkaan pidä ansiotyöntekoa parhaana vaihtoehtona. Kuten edellisessä luvussa todettiin, yli puolet työssä olevista tai työttömistä valitsisi mieluummin eläkkeen kuin ansiotyön. Osa heistä on jo hakenut eläkettä, mutta joko he eivät ole vielä saaneet eläkepäätöstä tai sitten eläkepäätös on ollut hylkäävä. Työssä olevista 4 % ja työttömistä 11 % on saanut työkyvyttömyyseläkkeen tai yksilöllisen varhaiseläkkeen hakemukseen hylkäyspäätöksen.

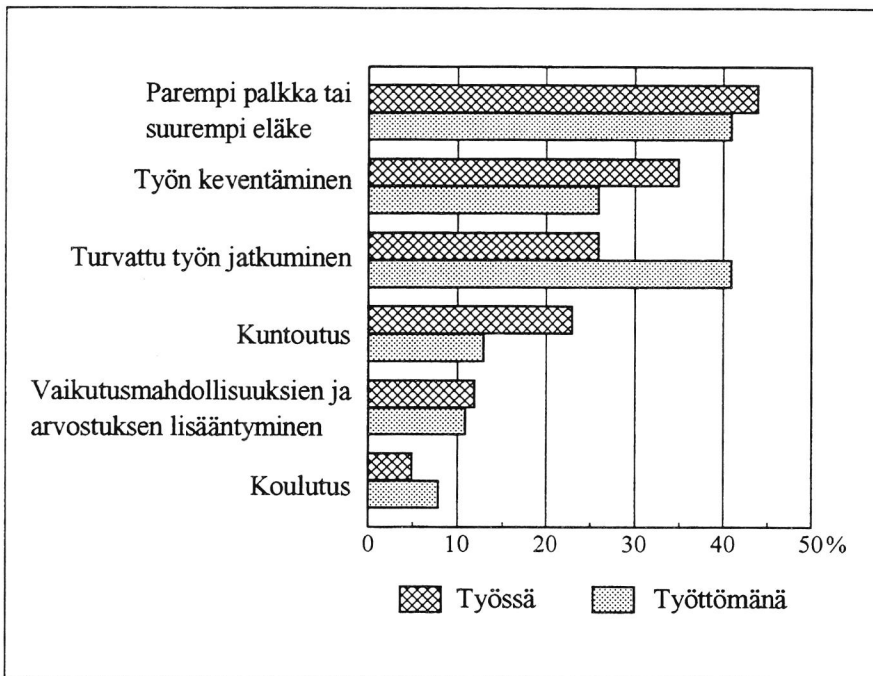
Huomattavasti suurempi osa, kaksi kolmannesta työssä tai työttömänä olevista on kuitenkin sellaisia, jotka haluaisivat eläkkeelle mutta ovat toistaiseksi vain tyytyneet harkitsemaan eläkkeen hakemista. Heillä on lähinnä kysymys eläkkeen hakemisen ajoittamisesta: halua ja aikomusta varhaiseläkkeelle on, mutta taloudelliset syyt tai epäilykset eläkkeen saantimahdollisuuksista ovat siirtäneet eläkkeen hakemista tuonnemmaksi.

Näistä työstä eläkkeelle pyrkivistä melkoinen joukko, yli 40 % olisi kuitenkin halukas heittämään eläkeajatukset pois mielestään ja jatkamaan työntekoa, mikäli he saisivat paremman palkan tai työssä jatkamalla voisivat ansaita suuremman eläkkeen (kuva 5). Lähes yhtä moni työttömistä olisi samoin valmis unohtamaan eläkehakemuksen ja suuntaamaan tarmonsä työhön pyrkimiseen, jos tällaisia taloudellisia kannustimia olisi luvassa. Aikaisemmassa tutkimuksessa on kuitenkin todettu, että palkan tai tulevan eläkkeen korotuksen tulisi olla varsin suuri, jotta se toimisi työssä jatkamisen houkuttimena (Gould ym. 1992, 29).

Työn keventäminen ja työn jatkumisen turvaaminen saisivat myös monien eläkkeen hakemista suunnittelevien eläkeläistymisaikeet muuttumaan. Työssä olevista eläkehakuisista kolmasosa arvelee, että työssä voisi jatkaa jos työoloja parannettaisiin, työtehtäviä kevennettäisiin tai työaikaa lyhennettäisiin. Myös monet työttömät pitävät työn keventämistä edellytyksenä työhön paluulle. Työttömillä kaikkein

useimmin esille tullut työhön pyrkimisen edellytys on kuitenkin turvattu työn jatkuminen. Eli mikäli työelämässä pysyminen ei näytä vakaalta, ikääntyneet työttömät pyrkivät mieluummin eläkkeelle kuin takaisin työhön. Myös työssä olevista varhaiseläkkeelle aikovista neljäsosa pyörtäisi eläkkeelle hakemispäätöksensä, jos työn jatkuminen tuntuisi turvatulta.

Kuva 5. Mikä saisi eläkkeelle haluavat jatkamaan työssä tai pyrkimään työhön eläkkeelle siirtymisen sijasta

Terveyttä edistävä kuntoutus saa yllätävän vähän suosiota työssä jatkamiseen kannustavana keinona. Pari vuotta aikaisemmin kuntoutuksen tehoon uskovia oli samantyyppisessä kyselyssä selvästi enemmän (Gould ym. 1992, 24). Varsinkin työttömät näyttävät kovin harvoin

olevan sitä mieltä että terveyden kohentuminen saisi heidät eläkkeelle hakeutumisen sijasta pyrkimään työhön. Ilmeisesti työmarkkinoilla vallitseva tilanne on saanut ikääntyneet työntekijät vakuuttuneiksi, että työhön paluu tai työssä jatkaminen eivät ole niinkään kiinni heissä itessään tapahtuvista muutoksista kuin työelämän muutoksista.

Työkykynsä huonoksi kokevat tuovat muita useammin esille kuntoutuksen tai työn keventämisen työssä jatkamisen edellytyksenä. Taloudelliset seikat taas houkuttelevat työssä jatkamiseen herkimmin niitä, joiden työkyky edelleen on hyvä. Taloudellisten seikkojen merkitys jää ilmeisesti taka-alalle silloin kun työkyky ja työolot ovat keskeisiä eläkkeelle hakeutumista sääteleviä tekijöitä.

Vaikutusmahdollisuuksien lisääntyminen työssä tai työssä saatu arvostus houkuttaisi kymmenisen prosenttia eläkkeelle haluavista jatkaamaan työntekoa. Lisäkoulutus ei sen sijaan vaikuta varteenotettavalta työssä jatkamisen kannustimelta, jos ikääntyvä työntekijä on harkinnut eläkkeelle siirtymistä. Vain muutama prosentti eläkehaluisista jatkaisi työssä tai pyrkisi työhön koulutuksen houkuttelemana.

Työn jatkamiseen motivoituneet

Yli puolet työssä tai työttömänä olevista ikääntyneistä henkilöistä olisi siis mieluummin eläkkeellä kuin työssä. Keitä sitten ovat ne, jotka valitsisivat ansiotyön mieluummin kuin eläkkeen?

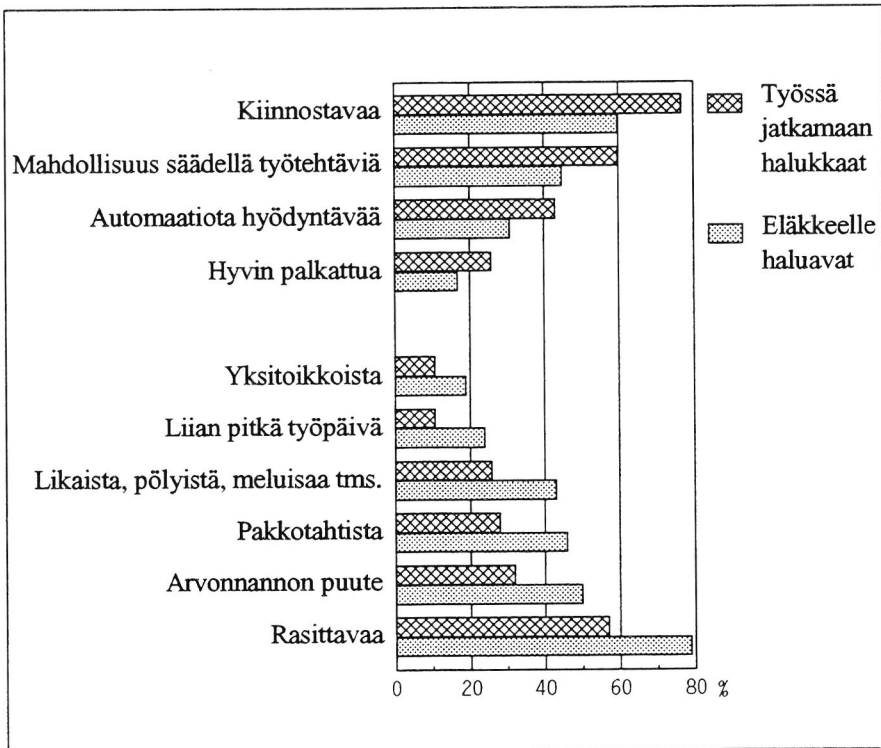
Ensinnäkin he ovat useammin työssä olevia kuin työttömiä. Seuranta-ajankohtana työssä olevista 44 % sanoi olevansa mieluummin työssä kuin eläkkeellä. Työttömistä 29 % olisi siirtynyt mieluummin ansiotyöhön kuin eläkkeelle. Nykyoloissa ikääntyneet työntekijät ilmeisesti kokevat työttömyyden jokseenkin lopullisena. Työn saantia on vaikea edes kuvitella, ja silloin eläke tuntuu turvallisemmalta ja houkuttelevammalta kuin epävarma työansio.

Seuranta-ajankohtana, keväällä 1993 työn jatkamista suosineet olivat lähes poikkeuksetta työsuuntautuneita myös kolme vuotta aikaisemmin, mutta jokunen selkeästi suuntaa vaihtanutkin tästä joukosta löytyy. Aikaisemman eläkehalukkuuden tilalle on tullut pyrkimys pysyä työelämässä mukana. Tällaiset henkilöt kuvaavat nykyistä työtään

hyvin myönteisesti, työ on kiinnostavaa ja työpaikan ilmapiiri on miellyttävä.

Kun verrataan niitä työssä olevia, jotka mieluummin siirtyisivät eläkkeelle ja niitä, jotka ovat halukkaita jatkamaan työssä, havaitaan että kaikki työelämän positiiviset piirteet korostuvat jälkimmäisillä (kuva 6). Ja tilanne oli hyvin samankaltainen jo kolme vuotta aikaisemmin, vuonna 1990 (Gould ym. 1991, 54). Työssä jatkamaan motivoituneilla on eläkehaluisia useammin mahdollisuus säädellä työtehtäviä tai osallistua työn suunnitteluun ja heidän työnsä on useammin kiinnostavaa, automaatiota hyödyntävää ja hyvin palkattua. Työn rasittavia piirteitä he kertovat vähemmän kuin eläkehaluiset: yksitoikkoisuus, liian pitkä työpäivä, työn henkinen tai ruumiillinen raskaus, työympäristön epämiellyttävyys, pakkotahtisuus ja arvostuksen puute esiintyvät työn jatkamiseen suuntautuneiden töissä harvemmin kuin eläkkeelle haluvien.

Kuva 6. Työssä jatkavien työn piirteitä

Yrityksille suunnatuissa kyselyissä työnantajat ovat kertoneet suhtautuvansa myönteisesti yli 55-vuotiaiden henkilöiden työssä pysymisen kannustamiseen, joskin asia koetaan usein ristiriitaisena henkilöstön vähentämistarpeiden kanssa (Jonniinen ym. 1992, 41; Piispa ja HUUHTA-
nen 1992, 38-39). Tässä kyselyssä vain viidesosa kaikista vastaajista ilmoitti, että omalla työpaikalla oli ikääntyneitä työntekijöitä kannustettu jatkamaan työssä. Työssä pysymistä suosivan ilmapiirin merkitys on kuitenkin havaittavissa: työssä jatkavista 26 %, eläkkeelle siirtyneistä 15% ja työttömistä 9 % oli kokenut kannustavaa suhtautumista työssä jatkamiseen.

Työnantajan suhtautumisen ja koko työpaikan ilmapiirin merkitys työssä jatkamismotivaatiolle näkyy myös vielä työssä olevien vastaajissa (taulukko 10). Työssä jatkamaan halukkaat kertovat eläkkeelle haluavia useammin, että työpaikan ilmapiiri on hyvä ja että työn jatkuminen yrityksessä tuntuu turvatulta. Samoin he ovat kokeneet työnantajan kannustusta työssä pysymiseen enemmän kuin eläkkeelle haluavat.

Taulukko 10. Työssä olevien näkemyksiä työpaikastaan.
(Myönteisten vastausten %-osuus)

	Työssä jatkamaan halukkaat	Eläk- keelle haluavat
Työpaikan ilmapiiri on hyvä	71	57
Työn jatkuminen tuntuu turvatulta	43	33
Ikääntyneitä kannustetaan jatkamaan	31	22
Kolmen viime vuoden aikana		
- ansiotaso ennallaan tai parantunut	75	60
- uutta tekniikkaa otettu käyttöön	55	47
- työtahti ennallaan tai rauhallisempi	50	38
- ulkoiset työolot parantuneet	13	7

Edellä olevasta taulukosta näkyy myös, että työn jatkamiseen motivoituneille on kolmen vuoden seurantajaksolla tapahtunut työssä ja työoloissa enemmän myönteistä kehitystä kuin eläkkeelle haluaville.

Ansiotas, työtahti ja työolot ovat pysyneet ennallaan tai parantuneet useammin työsuuntautuneilla kuin eläkesuuntautuneilla.

Uuden tekniikan tulo työpaikalle on samoin ollut hiukan tavalisempaa työssä jatkamaan halukkailla kuin eläkkeelle haluavilla. Ero on pieni mutta se kertoo kuitenkin, ettei kaikki uusi ja outo ole automaattisesti työntämässä ikääntyneitä työntekijöitä eläkkeelle. Uusi tekniikka liittyy vastaajien mukaan usein yhteen työn kiinnostavuuden ja haasteellisuuden kanssa ja lisää näin työn vetovoimaa. Ilmeisesti uuden tekniikan käyttöönotto viestii myös yrityksen hyvästä tilasta, ja hyvin menestyvässä yrityksessä on toki helpompi olla työssä jatkamiseen suuntautunut kuin huonosti menestyvässä yrityksessä.

Työn merkitystä pohtineet tutkijat ovat todenneet, että vaikka työn välineellinen merkitys eli rahan tuottaminen elämisen tarpeisiin on tärkeä, työmotivaatio perustuu kuitenkin entistä enemmän sisällöllisille seikoille. Kohtuullista palkkatasoa pidetään ikäänkuin itsestäänselvytenä ja itsensä toteuttamisen mahdollisuudet ja yhteisyyssuhteiden laatu korostuvat työhön sitoutumisessa (ks. Kolu 1992, Kasvio 1994).

Tämän tutkimuksen vastaajilla yleisin perustelu ansiotyön jatkamishalukkuudelle liittyi kuitenkin edelleen tavalla tai toisella taloudelliseen toimeentuloon. Usein perusteluna oli eläkkeen määrä: "eläke ei riittäisi tällä hetkellä elämiseen". Osa toi esille yksityiskohtaisemmin taloudelliset realiteettinsa: "asuntoon kohdistuvat velat pakottavat olemaan työssä". Monesti taloudelliset perustelut liittyivät myös työttömyyteen: "Maksan lapseni asuntolainaa, lapsi on työttömänä". Kaiken kaikkiaan 73 %:lla työn jatkamiseen motivoituneista vastaajista raha oli yksi tärkeimmistä työhön kannustavista asioista.

Monet kuitenkin näkivät työssä jatkamiselle taloudellisten seikkojen ohella myös sisällöllisiä syitä. Toinen tärkeäksi koettu työn jatkamisen motiivi olikin työn tuottama tyydytys ja mielihyvä; tällaisia seikkoja toi esille 40 % työn jatkamiseen halukkaista. "Viihdyn työssäni", "olisi tylsää ilman työtä", olivat tavallisia perusteluja työssä jatkamiselle. Samoin työhön liittyvien kontaktien tärkeys, ajankäytön jäsentyminen ja ylipäänsä vireyden säilyminen tulivat usein esille: "Mikä on parempi ajanviete kuin työ", tai runollisemmin "vierivä kivi ei sammaloidu".

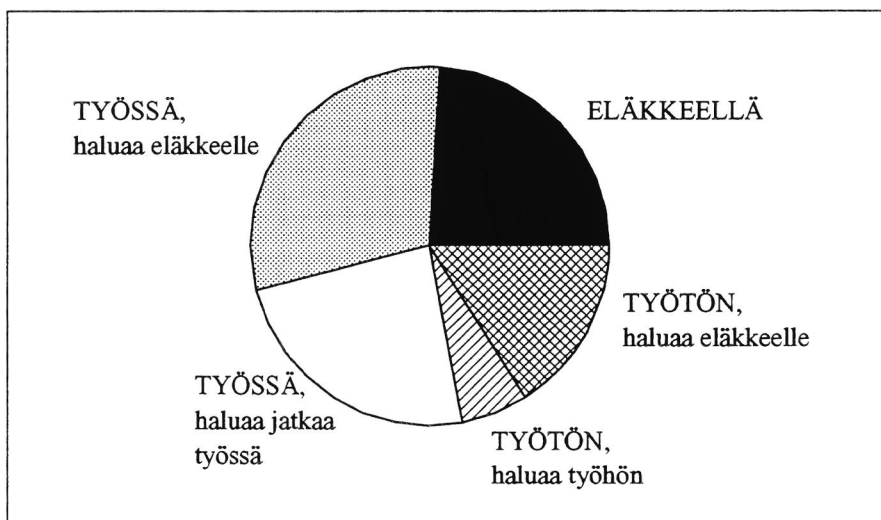
Kolmas ryhmä työn jatkamisen perusteluja liittyy normeihin. 28 % työn jatkamiseen halukkaista perusteli työsuuntautuneisuuttaan sillä että työtä kuuluu tehdä, on kunniallisempaa olla työssä kuin eläkkeellä. "Työstä se raha on tultava eikä pelkästä retkuilusta", tai "jos pysyn terveenä en katso olevani oikeutettu toisten elätettäväksi".

Ikääntyneiden työssä pysymiseen näyttää siis liittyvän yhdistelmä hyvää terveyttä, työhön suuntautuneisuutta, kiinnostavaa ja miellyttäväksi koettua työtä, turvattua työn jatkumista ja usein myös taloudellista välttämättömyyttä. Työssä viihtymiseen vaikuttavat seikat eivät kuitenkaan välttämättä liity rahaan: työpaikan ilmapiiri, ihmissuhteet ja arvostetuksi tuleminen tunne saattavat riittää. Ja mitä miellyttävämmäksi työ koetaan sitä vähemmän ikääntymisen mukanaan tuomat vaivat haittaavat. Eli erään vastaajan sanoin: "kiinnostavassa työssä pysyy mielenkiinto elämään, eikä pieniä kolotuksia huomaa".

6. Työssä jatkavien, työttömien ja eläkeläisten vertailua

Seuranta-ajankohtana - keväällä 1993 - oli tutkittavasta joukosta eli vuonna 1990 työssä olleista ja silloin 50-62-vuotiaista palkansaajista runsas puolet työssä, vajaa neljännes eläkkeellä ja saman verran työttöminä. Valtaosa työttömistä halusi mieluummin eläkkeelle kuin takaisin työhön ja työssä olevistakin yli puolet halusi eläkkeelle.

Kuva 7. Vuonna 1990 työssä olleiden 50-62-vuotiaiden tilanne vuonna 1993

Edellä olevissa luvuissa 3-5 on tarkasteltu tutkimusjakson lähtötilannetta ja havaittu, että vuosien 1990 - 1993 aikana eläkkeelle siirtyneet, työttömäksi jääneet ja toisaalta edelleen työssä jatkavat poikkesivat toisistaan jo vuonna 1990, eli silloin kun kukaan heistä ei vielä ollut eläkkeellä. Työntekoa edelleen jatkavat olivat keskimäärin nuorempia, he kokivat terveytensä paremmaksi, ja heidän työnsä oli kevyempää ja kiinnostavampaa kuin seurantajakson aikana eläkkeelle siirtyneiden.

Entä millä tavoin nämä erot näkyvät kolme vuotta myöhemmin, keväällä 1993?

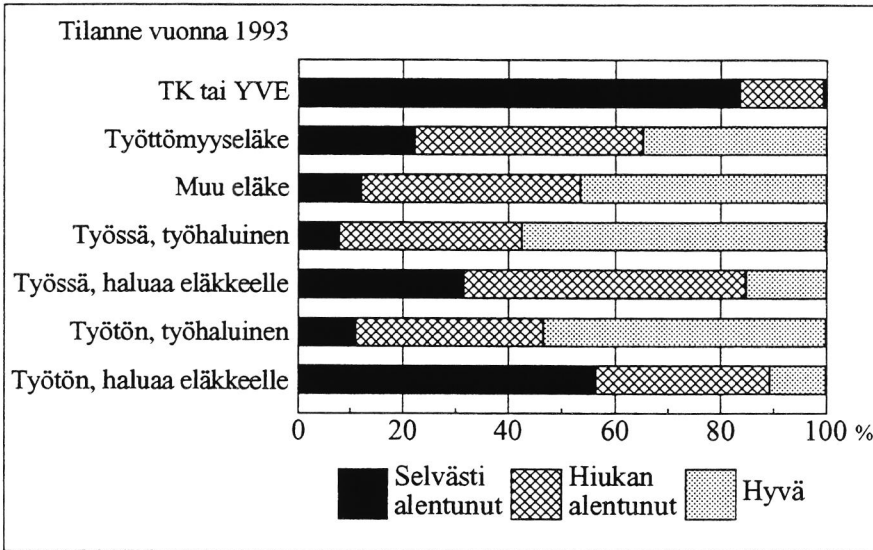
Terveys ja työkyky

Kevään 1993 kysely kertoo odotetusti, että työkyvyttömyyseläkeläisillä ja yksilöllisellä varhaiseläkkeellä olevilla on tutkimuksessa mukana olevista kaikkein huonoin työkyky (kuva 8). Yli 80 % näille sairausperusteisille eläkkeelle siirtyneistä arvioi työkykynsä selvästi alentuneeksi ja loput hiukan alentuneeksi. Työttömyyseläkeläiset ovat oman arvionsa mukaan jo huomattavasti työkykyisempiä - työkykyään selvästi alentuneena pitää heistä runsas 20 %. Alennetussa eläkeiässä eläkkeelle siirtyneillä tai varhennetulle vanhuuseläkkeelle siirtyneillä arviot ovat vielä myönteisempiä: vain kymmenesosa pitää työkykyään selvästi alentuneena ja lähes puolet kokee työkykynsä edelleen hyväksi.

Työssä käyvillä ja työttömillä työkykyarviot vaihtelevat eläkehalukkuuden mukaan. Työhaluisista yli puolet pitää työkykyään hyvänä ja vain kymmenisen prosenttia selvästi alentuneena. Eläkkeelle haluavat esittävät sen sijaan huomattavasti synkempiä työkykyarvioita. Eläkkeelle haluavista työssä olevista kolmasosalla ja työttömistä yli puolella työkyky on selvästi alentunut.

Nämä tulokset eivät tue käsitystä, että erinimisille varhaiseläkkeelle valikoituminen olisi pitkälti yksilön toimintakyvystä riippumaton, vain ulkoisten seikkojen kuten työmarkkinatilanteen ja taloudellisten tekijöiden ohjailema prosessi. Työkyvyttömimmät näyttävät suurimmaksi osaksi siirtyvän yksilölliselle varhaiseläkkeelle tai työkyvyttömyyseläkkeelle, ja työttömyyseläkkeelle siirtyvät ovat selvästi parempikuntoisia.

Kuva 8. Eläkkeellä olevien, työssä jatkavien ja työttömien oma arvio työkyvystä

Osittain eri varhaiseläkeryhmiä työkykyarvioiden erot voivat kuitenkin selittyä erilaisella asennoitumisella tilanteeseen. Sairausperusteisella eläkkeellä olevien 'kuuluu' pitää työkykyään huonona, onhan työkyvyn heikkeneminen ollut edellytyksenä eläkkeen saamiselle. Työttömyyseläkeläiset saattavat sen sijaan katsoa joutuneensa eläkkeelle kokonaan ilman omaa syytä, erilaisten saneeraus tai rationalisointitoimenpiteiden seurauksena, ja työkykyarviot voivat heillä näin jäädä epärealistisen korkeiksi.

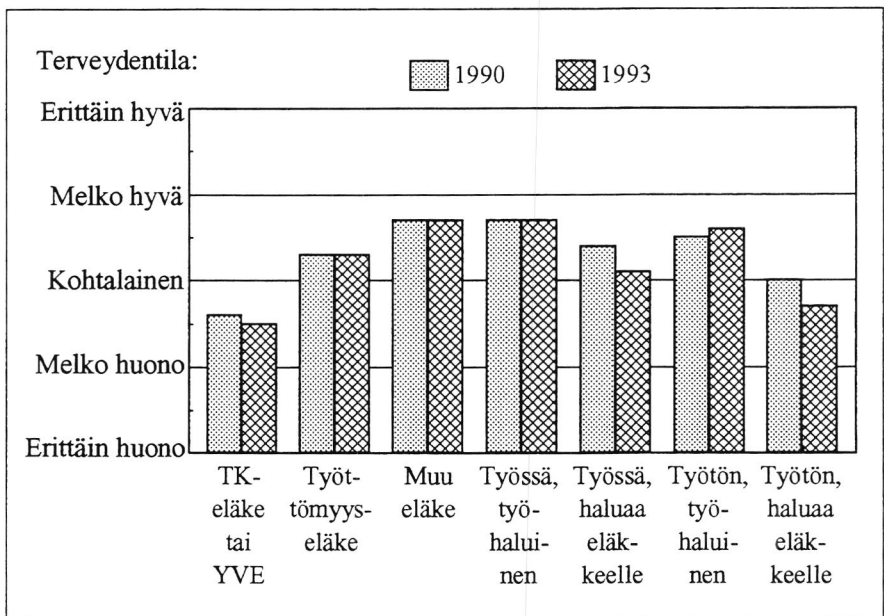
Yllättävän suuri ero on myös eläkkeelle haluavien työttömien ja työttömyyseläkeläisten työkykyarvioissa. Jos oletetaan että eri eläke-
muotojen välinen tilanne säilyy ennallaan, täytyisi eläkehaluisten työttömien siirtyä suurelta osalta sairausperusteisille eläkkeille työttömyyseläkkeen sijasta.

Toisaalta juuri eläkehaluisten työttömien työkykyarvioissa saattaa näkyä laman vaikutus eri sosiaaliturvamuotojen piiriin valikoitumisessa. Työttömyyseläkeläiset ovat jääneet työttömiksi heti lamakauden alussa tai jo ennen sitä, ovathan he ennen eläkkeen alkamista saaneet työttö-

myöspäivärahaa vähintään 200 päivän ajalta. Ei-eläkkeellä olevat työttömät ovat sen sijaan myöhemmin, vasta laman jatkuessa työttömäksi jääneitä, ja heidän työtaustansa painottuu suhdanneherkille raskaan ruumiillisen työn toimialoille. Hytin (1993a, 136) tulosten mukaan juuri tällaisten alojen terveysongelmaiset työntekijät ajautuvat laman aikana herkemmin pitkäaikaistyöttömiksi kuin työkyvyttömyyseläkkeelle. Tämän tulkinnan mukaan olisi siis odotettavissa, että työkykyään alentuneenakin pitävät työttömät jäisivät joko työttömyyspäivärahalle tai työttömyyseläkkeelle sen sijaan että hakeutuisivat sairausperusteiselle eläkkeelle.

Työkykyarvion lisäksi pyydettiin tutkimuksessa mukana olevia arvioimaan omaa terveydentilaansa viisiluokkaisella asteikolla: erittäin hyvä, melko hyvä, kohtalainen, melko huono, erittäin huono. Kuten kuvasta 9 näkyy ryhmien välillä on samansuuntaiset erot kuin työkykyarviossa. Työkyvyttömyyseläkkeelle tai yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtyneet arvioivat terveytensä huonoimmaksi, ja aikaisin vanhuuseläkkeelle siirtyneet (ryhmä "muu eläke") sekä edelleen työhaluiset arvioivat terveytensä muita paremmaksi.

Kuva 9. Vuonna 1993 eläkkeellä olevien, työssä jatkavien ja työttömien oma arvio terveydentilasta vuosina 1990 ja 1993

Kysymys koetusta terveydentilasta esitettiin sekä vuoden 1990 että 1993 kyselyssä. Kolmen seurantavuoden aikana ei terveysarvioissa ole ryhmätasolla tapahtunut paljonkaan muutosta (kuva 9). Sairausperusteiselle eläkkeelle siirtyneet pitivät terveyttään huonona jo vuonna 1990, vielä työssä ollessaan, eikä tilanne heidän osaltaan ole muuttunut. Ainoa selkeä muutos terveysarvioissa onkin tapahtunut niillä, jotka eivät vielä ole eläkkeellä mutta haluaisivat olla. Heidän terveysarvionsa olivat jo vuonna 1990 keskimäärin alhaisempia kuin työhaluisina pysyneiden, ja kolmen vuoden aikana arviot ovat entisestään heikentyneet. Eläkehaluisten työttömien arvio terveydentilasta onkin jo hyvin lähellä työkyvyttömyyseläkeläisten tai yksilöllisellä varhaiseläkkeellä olevien arvioita. Eläkehaluisilla työttömillä on kolmen seurantavuoden aikana ollut myös selvästi enemmän sairauspäivärahaa kuin muilla ei-eläkkeellä olevilla.

Eniten terveyden kohentamiseen tähtäävää hoitoa kertoivat saaneensa työkyvyttömyyseläkkeelle tai yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtyneet. Vähiten taas työttömyyseläkkeellä olevat (taulukko 11). Jos oletetaan että hoidon tarve ja hoitoon osallistuminen käyvät jokseenkin yksi yhteen, ovat työttömyyseläkeläiset tämänkin mittarin mukaan terveempiä kuin työttömät.

Taulukko 11. Terveyden kohentaminen kevään 1990 jälkeen

Tilanne vuonna 1993	Terveyden kohentamiseen tähtäävää hoitoa saaneiden osuus (%)	Liikuntaa harrastavien osuus (%)
TK-eläke tai YVE	65	73
Työttömyyseläke	13	67
Jokin muu eläke	35	68
Työssä	38	59
Työttömänä	43	68

Edellä olevasta taulukosta näkyy myös, että valtaosa ikääntyneistä työntekijöistä kertoo harrastavansa liikuntaa. Vastaajille esitetysissä kysymyksessä puhuttiin joko säännöllisestä ohjatusta liikunnasta tai muusta liikunnasta, ja lisäkommenteista päätellen mukaan on mahtunut monenmoisia aktiviteetteja kuntojumpasta erilaisiin hyötyliikunnan muotoihin.

Eniten liikuntaa harrastavia on huonokuntoisimmassa ryhmässä eli sairauserusteiselle eläkkeelle siirtyneiden joukossa. Heidän tavallisia liikuntamuotojaan ovat lääkärin ohjeisiin perustuva voimistelu tai voimien mukaan mitoitettut kävelyretket.

Ylipäänsä eläkkeellä tai työttömänä olevat kertovat harrastavansa enemmän liikuntaa kuin työssä olevat. Kysymys lienee niin motivaatiosta kuin ajan ja voimien riittämisestäkin. Moni työssä käyvistä valitti, ettei työpäivän jälkeen ole enää voimia mihinkään, vapaa-aika kuluu välttämättömissä askareissa ja levossa.

Pyrkimys elämäntapojen avulla ylläpitää tai kohentaa terveyttä näkyy muillakin alueilla kuin liikunnassa. Monet vastaajista kertovat muuttaneensa ruokailutottumuksiaan terveellisemmiksi, lopettaneensa tupakoinnin ja ylipäänsä ryhtyneensä viettämään hyvin säännöllistä elämää.

Taloudellinen tilanne

Taloudellista tilannetta selvitettiin kysymällä vastaajan ja hänen mahdollisen puolisonsa yhteenlaskettuja kuukaudessa käteen jääviä nettotuloja. Tulokäsité vastaa jotakuinkin käytettävissä olevan tulon käsitettä ja antaa likimääräisen kuvan toimeentulon tasosta. Koska tulotiedot perustuvat kyselyyn, on niihin kuitenkin suhtauduttava varauksella. Esitetyn kysymyksen karkea taso - valittavana oli kaikkiaan 10 tuloluokkaa alle 3000 mk:sta yli 20 000 mk:aan - rajaa myös pois mahdollisuuden tarkoihin vertailuihin.

Taulukosta 12 näkyy, että kaikissa perhesuhteiden ja puolison toiminnan mukaan jaetuissa ryhmissä työttömänä olevilla vastaajilla nettotulot ovat kaikkein pienimmät, työkyvyttömyys- ja työttömyyseläkeläisillä lähes yhtä pienet, ja työssä käyvillä suurimmat. Kyse ei ole pelkästään palkan ja sosiaaliturvaetuuksien keskinäisestä suhteesta, sillä kuten aiemmin todettiin (taulukko 7, s 25), työkyvyttömyyseläkkeelle,

yksilölliselle varhaiseläkkeelle, työttömyyseläkkeelle tai työttömiksi valikoituneilla oli keskimääräistä pienemmät tulot jo vuonna 1990, kun he vielä olivat työssä.

Yksinäisistä henkilöistä korkeimmat nettotulot ovat työssä käyvillä miehillä, työssä käyvien naisten nettotulot ovat keskimäärin 85% miesten tuloista. Avio- tai avopareista korkeimmat nettotulot ovat niillä pareilla, joista kumpikin on vielä mukana työelämässä tai toinen on alennetussa eläkeiässä alkaneella vanhuuseläkkeellä (muu eläke) ja toinen vielä työssä. Ylipäänsä varhain vanhuuseläkkeelle siirtyneillä vastaajilla nettotulotaso on selvästi korkeampi kuin sairaus- tai työttömyysperusteiselle eläkkeelle siirtyneillä.

Perheettömien miesten runsaasta työttömyydestä ja terveysongelmista oli jo puhetta luvussa 3. Nettotulojen tarkastelu osoittaa, että yksinäisille työttömille miehille kasautuu myös taloudellista huono-osaisuutta. Heidän keskimääräiset nettotulonsa ovat selvästi pienemmät kuin työssä tai eläkkeellä olevilla miehillä ja myös hiukan pienemmät kuin työttömillä yksinäisillä naisilla.

Taulukko 12. Keskimääräiset nettotulot kuukaudessa (puolisoilla yhteinlasketut tulot), mk/kk

Vastaajan tilanne vuonna 1993	Yksinäiset henkilöt		Avio- tai avoparit	
	Miehet	Naiset	Puoliso työssä	Puoliso ei työssä
TK-, YVE- tai TT-eläke	(4500)	4100	9400	7300
Muu eläke	..	(4800)	(11600)	8800
Työssä	6700	5700	11700	9000
Työtön	3900	4000	9000	6700

(Sulkeissa esitetyt ryhmät ovat pieniä, $n < 25$)

Työssä käyvistä vastaajista työn jatkamiseen halukkailla on paremmat nettotulot kuin eläkkeelle haluavilla. Selvimmin tämä näkyy työssä käyvillä yksinäisillä miehillä, joista eläkehaluisilla nettotulot ovat kuukaudessa keskimäärin 5100 mk ($n=22$) ja työssä jatkamaan halukkailla 8900 mk ($n=15$).

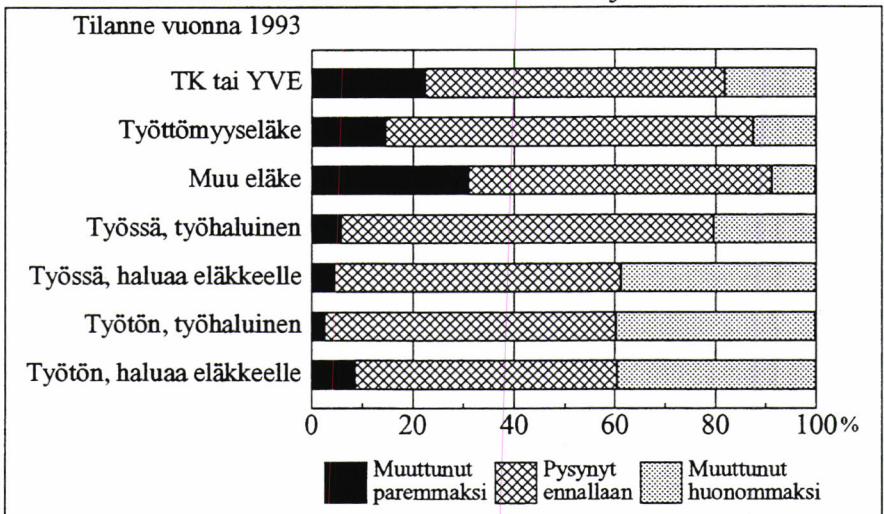
Kymmenisen prosenttia vastaajista pitää taloudellista toimeentuloaan hyvänä, kaksi kolmasosaa kohtalaisena ja loput, runsas 20 % huonona. Tyytyväisyys toimeentuloon noudattaa pitkälti käytettävissä olevien tulojen jakaamaa. Työssä käyvät ja erityisesti varhain vanhuuseläkkeelle siirtyneet miehet ovat tyytyväisimpiä toimeentuloonsa, työttömät puolestaan ovat kaikkein tyytymättöimpiä.

Valtaosa vastaajista katsoi taloudellisen toimeentulonsa heikentyneen vuosien 1990 ja 1993 välillä. Työttömäksi jääneistä näin arvioi 81 %, eläkkeelle siirtyneistä 72 % ja työssä jatkavista 40 %.

Mieliala

Taloudellisen tilanteen heikkeneminen ei kuitenkaan ole täysin masentanut vastaajia, valtaosa heistä arvioi mielialansa pysyneen samanlaisena tai jopa muuttuneen paremmaksi kolmen seurantavuoden aikana. Eläkkeelle siirtyminen, erityisesti varhain vanhuuseläkkeelle siirtyminen näyttää eniten kohentaneen mielialaa. Selvimmin mielialan huonontumista on tapahtunut työttömillä ja myös niillä työssä käyvillä, jotka halusivat eläkkeelle.

Kuva 10. Mielialan muuttuminen vuoden 1990 jälkeen

Työkyvyttömyyseläkkeelle tai yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtyminen on vaikuttanut naisiin myönteisemmin kuin miehiin. Näille sairausperusteisille eläkkeille siirtyneet naiset ovat miehiä useammin kokeneet mielialansa parantuneen eläkkeelle siirtymisen jälkeen. Myös terveydentilan koheneminen on ollut heillä yleisempää kuin miehillä.

Suhtautuminen varhaiseläkejärjestelmään

Tutkimuksessa haluttiin myös selvittää miten erilaisessa elämäntilanteessa olevat ikääntyneet henkilöt suhtautuvat joihinkin varhaiseläkejärjestelmän piirteisiin. Esitetyt kysymykset liittyivät kahteen aiheeseen, osa-aikaeläkkeeseen ja varhaiseläkkeelle pääsyn ehtoihin.

Vastaajille kerrottiin että osa-aikaeläke tarkoittaa lyhennettyä työaikaa yhdistettynä osaeläkkeeseen, ja kysyttiin olisivatko he nyt kiinnostuneita tällaisesta järjestelystä tai olisivatko he olleet kiinnostuneita varhaiseläkkeelle siirtymisensä aikoihin. Vajaa viidennes kaikista vastaajista suhtautui myönteisesti osa-aikaeläkkeeseen, kolme viidennestä oli kielteisellä kannalla, ja viides viidennes ei osannut sanoa mielipidettään.

Kiinnostus osa-aikaeläkkeeseen vaikuttaa melko vähäiseltä, mutta se on kuitenkin huomattavasti suurempaa kuin käytännössä toteutettujen osa-aikaeläkejärjestelyjen määrä antaa uskoa. Vuoden 1993 loppuun mennessä oli yksityisellä sektorilla vain 328 osa-aikaeläkeläistä, eli osa-aikaeläkkeellä oli 0,1 % työeläketurvaa kartuttaneesta, ikäkriteerit täytävästä väestöstä.

Vastaajien kiinnostus osa-aikaeläkkeeseen saattaisi näin kertoa tämän eläkemuodon suosion kasvusta. Vuoden 1990 kyselyssä kiinnostus osa-aikaeläkkeeseen oli kuitenkin jokseenkin samaa tasoa kuin vuoden 1993 kyselyssä, eikä osa-aikaeläkkeelle siirtyneitä silti ole aineistossa kahta tapausta enempiä. Osa-aikaeläkekiinnostus ei siis näytä kovinkaan helposti johtavan käytännön toimenpiteisiin.

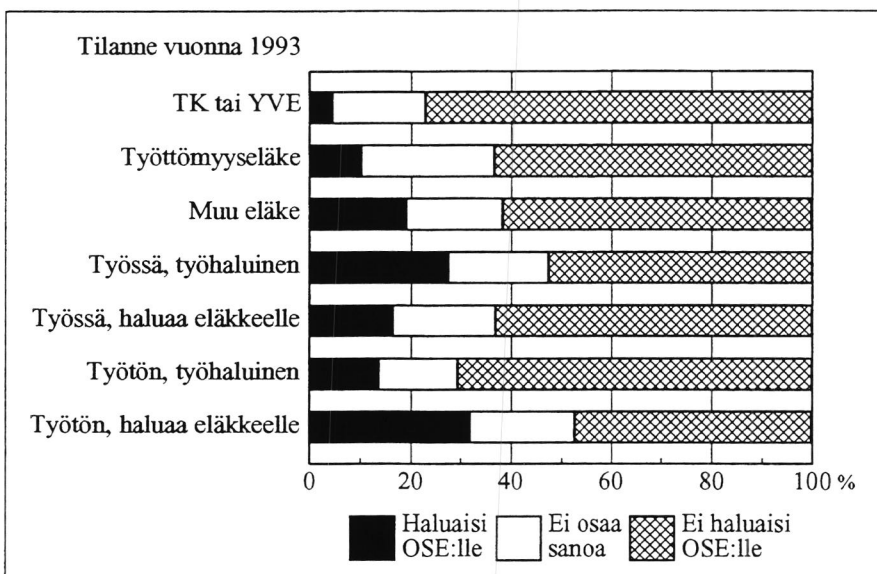
Tuoreimmat tilastoluvut tosin kertovat osa-aikaeläkkeiden lukumäärän kasvusta, mutta kyse lienee ennen kaikkea vuoden 1994 alussa voimaan tulleesta ikärajan alentamisesta, joka mahdollistaa uusien ikäluokkien pääsyn osa-aikaeläkkeelle. Niin tässä kuin aikaisemmissakin kyselyissä nuorimmat vastaajat ovat kuitenkin suhtautuneet myönteisim-

min ajatukseen osa-aikaeläkkeelle siirtymisestä, joten ikärajan alentamisella saattaa olla odotettua suurempikin merkitys.

Osa-aikaeläkkeeseen vuoden 1990 kyselyssä kiinnostusta osoittaneet eivät siis ole kahta henkilöä lukuunottamatta toteuttaneet osittaista eläkkeelle siirtymistä. He ovat myös ylipäänsä siirtyneet vähemmän erilaisille varhaiseläkkeille ja pysyneet vastaavasti enemmän työssä kuin osa-aikaeläkevaihtoehdon jyrkästi omalta kohdaltaan torjuneet. Myönteinen suhtautuminen osa-aikaeläkkeeseen kertoi siten työhön sitoutumisesta, kielteinen suhtautuminen taas halusta siirtyä kokoaikaiselle eläkkeelle.

Myös vuoden 1993 kyselyssä osa-aikaeläkekiinnostus liittyy työssä jatkamiseen. Omakohtainen kiinnostus osa-aikaeläkkeeseen on suurinta niiden työssä olevien keskuudessa, jotka ovat halukkaita edelleen jatkamaan työssä ja toisaalta niiden työttömien keskuudessa, jotka haluaisivat eläkkeelle (kuva 11). Työssä olevilla on ilmeisesti lähinnä kyse kiinnostuksesta osa-aikatyöhön, eli he olisivat halukkaita pienentämään nykyistä työpanostaan. Eläkkeelle haluaville työttömille osa-aikaeläke edustanee enemmänkin osittaista eläkettä: saisi edes sen jos ei koko-aikaista eläkettä onnistu saamaan. Toisaalta osa-aikaeläkekiinnostus saattaa myös kertoa eläkehaluisten työttömien vielä jäljellä olevasta työkyvystä ja työmotivaatiosta.

Kuva 11. Halukkuus osa-aikaeläkkeelle

Kaikkein vähiten osa-aikaeläkkeestä ovat kiinnostuneita työkyvyttömyyseläkkeelle tai yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtyneet. Ilmeisesti he katsovat, ettei heidän työkykynsä enää riitä minkäänlaiseen työhön, eikä olisi riittänyt eläkkeelle siirtyessäkään. Kiinnostusta vähentää myös järjestelyn epärealistisuus; työhön paluu eläkkeeltä, vaikka vain osa-aikaisenakin, ei tunnuta nykyoloissa helposti toteutettavalta.

Työttömät työhaluiset ja työssä olevat eläkehaluiset eivät myöskään olisi kovin kiinnostuneita osa-aikaeläkkeestä. Työttömät työhaluiset mielisivät kokoaikatyöhön, eläkehaluiset työssä käyvät taas kokoaikaiselle eläkkeelle.

Santamäki-Vuori (1990, 34) on arvellut, että mikäli osa-aikaeläkkeet yleistyisivät se tapahtuisi kokoaikatyön vähenemisen eikä niinkään eläkkeelle siirtymisen vähenemisen kautta. Edellä esitetyt tulokset tukevat tätä näkemystä. Osa-aikaeläke ei siihen osoitetun kiinnostuksen perusteella näyttäisi toimivan kokoaikaisen eläkkeen vaihtoehtona, vaan lähinnä kokoaikatyön vaihtoehtona. Ainoastaan eläkkeelle haluavilla työttömillä osa-aikaeläke voisi korvata kokoaikaisen eläkkeen - mutta heillä tulisi ensin olla työ, josta osa-aikaeläkkeelle voisi siirtyä.

Tutkimuksessa kysyttiin myös tulisiko varhaiseläkkeelle pääsyn ehtoja helpottaa, kiristää vai säilyttää nykyisellään. Kysymys esitettiin keväällä 1993, eli ennen vuoden 1994 alussa voimaan tulleita uudistuksia, kuten esimerkiksi yksilöllisen varhaiseläkkeen alaikärajan korottamista.

Ikääntyneet työntekijät eivät näytä olevan samoilla linjoilla eläkepolitiikan päättäjien kanssa, sillä vain kolme prosenttia vastaajista halusi kiristää varhaiseläkkeelle pääsyn ehtoja. Melkein puolet (46%) olisi helpottanut ehtoja ja kolmasosa (34%) ei olisi tehnyt mitään muutoksia. Loput 17% eivät osanneet sanoa kantaansa.

Eniten varhaiseläkkeelle pääsyn ehtojen kiristämistä kannattivat alennetussa eläkeiässä vanhuuseläkkeelle siirtyneet, eli henkilöt jotka ovat itse jo turvallisesti ylittäneet eläkekynnyksen. Kriteerien helpottamista taas kaipasivat eniten ne, jotka ovat lähitulevaisuudessa kaikkein todennäköisimpiä varhaiseläkkeelle pyrkijöitä, eli sellaiset työssä olevat tai työttömät, jotka jo nyt haluaisivat olla eläkkeellä.

Eri ryhmien vertailu antoi kaiken kaikkiaan myönteisimmän kuvan muille eläkkeille kuin työttömyys-, työkyvyttömyys- tai yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtyneiden tilanteesta. Nämä muilla eläkkeillä olevat ovat pääasiassa alennetussa eläkeiässä vanhuuseläkkeelle siirtyneitä, ja joukossa on myös muutama varhennetulla vanhuuseläkkeellä tai osa-aikaeläkkeellä oleva. He kokevat terveytensä varsin hyväksi, heidän

taloudellinen toimeentulonsa on keskimääräistä parempi, ja heidän mielialansa on eläkkeelle siirtymisen jälkeen kohonnut enemmän kuin muilla.

Vielä työssä olevista tai työttömäksi jääneistä sellaiset, jotka halusivat eläkkeelle kokivat taas tilanteensa useimpien mittapuiden mukaan muita huonommaksi. Terveys ja työkyky olivat kuitenkin sairasperusteisille eläkkeille siirtyneillä kaikkein huonoimpia.

7. Yhteenveto

Tutkimuksessa selvitettiin ikääntyneiden työntekijöiden työssä jatkamista ja eläkkeelle siirtymistä vuosina 1990 - 1993. Selkeä kahtiajako - työ tai eläke - muuttui kuitenkin laman myötä kolmijaoksi. Vuonna 1990 työssä olleista ja silloin 50-62-vuotiaista palkansaajista hiukan yli puolet jatkoi työssä vielä vuonna 1993, neljäsosa oli siirtynyt jollekin eläkkeelle ja jokseenkin yhtä moni oli työttömänä.

Ikä, terveys, työkyky, työhalu, työ ja työympäristö, työllisyystilanne, eläketurvan houkuttelevuus ja saavutettavuus sekä taloudelliset seikat selittävät erilaisin painotuksin ja toisiinsa kietoutuneina työstä poistumista ja työssä pysymistä.

Hyvä terveys ja siihen liittyvä työhalukkuus näyttävät jo yksin pitkälti takaavan ikääntyneiden työssä jatkamisen. Huonoksi koettu terveys taas johtaa selkeästi pois työelämästä: sairausperusteiselle eläkkeelle tai työttömäksi.

Työssä jatkamaan motivoituneilla työn kokeminen myönteiseksi nousee kuitenkin vahvasti hyvän terveyden ja työkyvyn rinnalle. Työssä jatkamaan halukkaat kertovat eläkkeelle pyrkiviä useammin, että heidän työnsä on kiinnostavaa, työpaikan ilmapiiri on hyvä ja heillä on mahdollisuus suunnitella ja säädellä työtehtäviään. Työn rasittavuutta ja arvonannon puutetta he taas kokevat harvemmin kuin eläkkeelle haluavat.

Vaikuttaakin siltä, että kysymällä miltä terveydentila tuntuu ja onko työ raskasta vai mielenkiintoista, pystyttäisiin ennalta poimimaan suuri osa todennäköisistä varhaiseläkeläisistä. Yksittäisten työpaikkojen varhaiskuntoutusprojektit osoittavat, että näihin potentiaalisiin eläkeläi-

siin ja heidän työhönsä kohdistetut toimenpiteet voivat merkittävästi lisätä miellyttäväksi koettujen työvuosien määrää.

Mitä aikaisemmin tilanteeseen puututaan, sitä laajempi on käytettävissä olevien toimenpiteiden valikoima. Sillä vaikka varsinaisessa eläkkeelle siirtymistilanteessa terveydellä on usein keskeinen rooli, työelämästä irtautumisen ajattelu ei kuitenkaan ala yksinomaan terveystoimista. Mitä varhaisemmasta työstä poistumisen harkintavaiheesta on kyse, sitä suurempi merkitys on työllä, taloudellisilla tekijöillä ja työllisyystilanteella. Näihin asioihin liittyvät kielteiset piirteet ja uhat nousevat tärkeimmiksi perusteluiksi eläkkeen hakemista harkittaessa. Toisaalta niihin liittyvä myönteinen kehitys - esimerkiksi työn keventäminen, taloudelliset edut ja työn turvattu jatkuminen - saisi monet varhaiseläkkeelle aikovat pyörtämään eläkkeelle hakemispäätöksensä.

Varhainen työstä poistuminen ei ole sidottu selkeään kronologiseen ikään, mutta määrittelemättömänä ja ilmeisen liukuvana käsitteenä ikä kuitenkin sisältyy työelämästä irtautumiseen. Kaiken ikäiset vastaajat (53-64-vuotiaat) perustelivat eläkkeelle hakeutumistaan sillä että oma osuus työelämässä on jo kohtuudella tullut tehtyä: olen jo tehnyt riittävästi, olen jo riittävän vanha. Ikä antaa näin työstä pois siirtymiselle hyväksyttävän statuksen, ja samalla tavoin ikä tekee myös hyväksyttäväksi työstä pois siirtämisen.

Samaan ikäluokkaan kuulumista lukuunottamatta varhain työelämästä poistuvien joukko on kuitenkin hyvin heterogeeninen. Parhaiten asiat näyttävät olevan alennetussa eläkeiässä vanhuuseläkkeelle siirtyneillä. Terveyttä on vielä tallella, mieliala on hyvä ja varsinkin miehet vaikuttavat myös taloudelliseen toimeentuloonsa tyytyväisiltä. Muut eläkeläiset arvioivat oman tilanteensa kaikissa suhteissa varhain vanhuuseläkkeelle siirtyneitä huonommaksi. Terveys ja työkyky ovat luonnollisesti sairauserusteisille eläkkeille siirtyneillä kaikkein huonoimmat, mutta työttömyysturvan varassa elävät työttömät, etenkin eläkkeelle haluavat, kokevat myös tilanteensa sekä terveyden, että talouden suhteen varsin huonoksi.

Työttömyys onkin eläkkeelle siirtymisen ohella ja siihen monin tavoin nivoutuen vahvasti mukana varhaisessa työstä poistumisessa. Niissä ammattiryhmissä - naisilla tekstiiliteollisuudessa ja miehillä rakennustyössä - joissa ikääntyneiden työssä jatkaminen on kaikkein vähäisintä, työttömyys on eläkkeelle siirtymistä merkittävämpi työstä poistumisen kanava. Työttömyys lisää varhaista työstä irtautumista, ja samalla se myös legitimoit eläkkeelle siirtymistä ja siirtämistä.

Yksittäiselle työntekijälle eläkkeelle siirtymisen harkitseminen voikin nykyoloissa olla hämmentävä kokemus. Paitsi oma työttömyys

tai ajatus työpaikan jättämisestä nuoremmille, myös työnantajan säästöpyrkimykset saattavat lama-aikana painostaa eläkkeelle hakeutumiseen. Toisaalta tiedotusvälineet muistuttavat tavan takaa suurista eläkekustannuksista ja eläkkeelle siirtymisen hillitsemisen tarpeesta.

Osa-aikaeläke voisi toimia kompromissina varhaiselle työstä poistumiselle. Kustannukset jäisivät kokoaikaista eläkeläistymistä vähäisemmiksi, mutta työntekijät saisivat kuitenkin kaipaamaansa kevenystä. Vuoden 1994 alussa voimaan tulleilla varhaiseläkejärjestelmän muutoksilla onkin pyritty erityisesti lisäämään osa-aikaeläkkeen suositusta.

Ikääntyneiden osa-aikaeläkkeeseen osoittaman kiinnostuksen perusteella näyttäisi kuitenkin siltä, että osa-aikaeläke ei niinkään toimisi kokoaikaisen eläkkeen vaihtoehtona, vaan pikemminkin kokoaikatyön vaihtoehtona. Välitöntä varhaisen eläkeläistymisen vähenemistä osa-aikaeläkkeen käytön lisääntyminen ei näin välttämättä saisi aikaan, mutta pidemmällä aikavälillä vähenemistä varmasti syntyisi. Lyhennettyyn työaikaan siirtyminen saattaisi säästää ikääntyneet työntekijät ennenaikaiselta uupumiselta, eikä kokoaikaisen varhaiseläkkeen tarve tulisi esille.

Mitään yksittäistä viisasten kiveä tutkimuksen tulokset eivät tarjoa varhaisen eläkkeelle siirtymisen hillitsemiseksi ja ikääntyneiden työssä jatkamisen edistämiseksi. Terveiden ohella työllä sinänsä on keskeinen merkitys työelämässä pysymisessä. Ensiksikin että sitä on, ja toiseksi että se on palkitsevaa. Jos työssä on miellyttävää, jos työn tekemisestä ja työssä olemisesta aiheutuu myös hyvän olon tunnetta eikä vain väsymystä, ahdistusta, kipuja ja kolotuksia, ei sieltä ole kiirettä pois. Eläketurvan tai muiden työelämän varhaisten poistumisreittien vetovoima ei ole niin suuri, että mukavakin työ jätettäisiin välittömästi ensimmäisen poistumismahdollisuuden kohdalla.

Kirjallisuus

- Ahonen Antero. Eläkekynnys noussut 60 vuoteen. Yleisen eläkeiän merkitys vähentynyt entisestään. *Työeläke* 1994;29,no2:10-11.
- Beehr Terry A. The process of retirement: a review and recommendations for future investigation. *Personnel Psychology* 1986;39:31-55.
- Gould Raija. Työkyvyttömyys - erivapaus työstä vai työttömyydestä? Tutkimus työkyvyttömyyskäsitteen sisällöstä ja työkyvyttömyyseläkeläistymisen vaiheista. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1985:1, Helsinki 1991.
- Gould Raija, Takala Mervi, Lundqvist Bo. Työ vai eläke. Yksilöllisellä varhaiseläkkeellä olevien ja työssä käyvien vertailu. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1991:1, Helsinki 1991.
- Gould Raija, Takala Mervi, Lundqvist Bo. Varhaiseläkkeelle hakutuminen ja sen vaihtoehdot. Eläketurvakeskus, Tutkimuksia 1992:1, Helsinki 1992.
- Guillemard Anne-Marie, van Gunsteren Herman. Pathways and their prospects: A comparative interpretation of the meaning of early exit. Teoksessa: Kohli Martin, Rein Martin, Guillemard Anne-Marie, van Gunsteren Herman (toim.). Time for retirement. Comparative studies of early exit from the labor force. Cambridge University Press, Cambridge 1991.
- Huhtanen Pekka, Piispa Minna. Eläke ajatuksissa. Ikääntyvä arvoonsa - työterveyden, työkyvyn ja hyvinvoinnin edistämishojelman julkaisuja 2. Työterveyslaitos ja Työsuojelurahasto, Helsinki 1991.
- Huhtanen Pekka, Piispa Minna. Työ- ja eläkeasenteet. Muutokset eläkeajatuksissa 1990 - 1992. Ikääntyvä arvoonsa - työterveyden, työkyvyn ja hyvinvoinnin edistämishojelman julkaisuja 12. Työterveyslaitos ja Työsuojelurahasto, Helsinki 1993.
- Hytti Helka. Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisen yhteiskunnalliset taustatekijät. Kansaneläkelaitoksen julkaisuja M: 87, Helsinki 1993(a).

- Hytti Helka. Naiset ja miehet varsinaisten työkyvyttömyyseläkkeiden hakijoina. Teoksessa: Naisten ja miesten työkyvyttömyys. Erot eläkkeiden hylkäämisessä. Sosiaali- ja terveysministeriö, Tasa-arvo-julkaisuja, Sarja A. Tutkimuksia 2/1993, Helsinki 1993(b).
- Jonninen Pentti, Pesonen Sinikka, Hänninen Hannu. Yritysten varhaiseläkepolitiikka. Sosiaali- ja terveysministeriön kehittämis-osaston julkaisuja 1992:2, Helsinki 1992.
- Karisto Antti, Prättälä Ritva, Berg Mari-Anna. Hyvät, pahat ja rumat? Epäterveellisten elintapojen kasautumisesta. Teoksessa: Karisto Antti, Lahelma Eero, Rahkonen Ossi (toim.). Terveys sosiologia. WSOY, Juva 1992.
- Kasvio Antti. Uusi työn yhteiskunta. Suomalaisen työelämän muutokset ja kehittämismahdollisuudet. Gaudeamus, Jyväskylä 1994.
- Kohli Martin, Rein Martin. The changing balance of work and retirement. Teoksessa: Kohli Martin, Rein Martin, Guillemard Anne-Marie, van Gunsteren Herman (toim.). Time for retirement. Comparative studies of early exit from the labor force. Cambridge University Press, Cambridge 1991.
- Kolu Timo. Työelämän laatu 1977-1990. Hyvinvoinnin koettuja muutoksia työssä. Työolokomitean mietinnön liiteselvitys. Komiteanmietintö 1991:38 ja Työministeriö, Tilastokeskus, Tutkimuksia 188, Helsinki 1992.
- Kortteinen Matti. Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Hanki ja Jää Oy, Hämeenlinna 1992.
- Laczko Frank, Phillipson Chris. Changing work and retirement: social policy and the older worker. Open University Press, Philadelphia 1991.
- Mannila Simo. Työhistoria ja syrjäytyminen. Vaikeasti työllistyvien terveysongelmaisten elämänkulusta. Kuntoutussäätiö, Tutkimuksia 41, Helsinki 1993.
- Piispa Minna, Huuhtanen Pekka. Eläkkeellä työstä. Eläkkeellä olevien eläkkeelle siirtyminen, ansiotyöhalukkuus ja sopeutuminen eläke-aikaan. Ikääntyvä arvoonsa - työterveyden, työkyvyn ja hyvinvoinnin edistämishajelman julkaisuja 3. Työterveyslaitos ja Työsuojelurahasto, Helsinki 1991.

- Piispa Minna, Huuhtanen Pekka. Työnantajien käsityksiä varhaiseläkkeistä. Ikääntyvä arvoonsa - työterveyden, työkyvyn ja hyvinvoinnin edistämishjelman julkaisuja. Työterveyslaitos ja Työsuojelurahasto, Helsinki 1992.
- Piispa Minna, Huuhtanen Pekka. Varhaiseläkeläisen muotokuva. Tutkimus alle 65-vuotiaiden eläkkeelle siirtymisestä ja eläkkeellä olosta. Ikääntyvä arvoonsa - työterveyden, työkyvyn ja hyvinvoinnin edistämishjelman julkaisuja 14. Työterveyslaitos ja Työsuojelurahasto, Helsinki 1993.
- Polttopisteessä ikääntyvän työkyky. Teksti Erkki Koivisto. Sosiaalivakuutus 1994;32,no1:31.
- Santamäki-Vuori Tuire. Osa-aikaeläke Suomessa ja muissa Pohjoismaissa. Työväen taloudellinen tutkimuslaitos, Tutkimuksia 29, Helsinki 1990.
- Sievers Kai, Klaukka Timo, Mäkelä Matti. TULES-vuori matalaksi. Tuki- ja liikuntaelinsairauksien kansanterveydellinen merkitys Suomessa sekä suosituksia ongelman ratkaisemiseksi. Kansaneläkelaitoksen julkaisuja ML:96, Helsinki 1990.

ELÄKETURVAKESKUS
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN